

15. Apostolaat en belijden

15.1. Dit hoofdstuk

15.1.1. Onderzoeksvragen bij dit hoofdstuk

Bij de behandeling van art. VIII en art. X zitten we bij de kern van het apostolaat. De eerste onderzoeksvraag is: Wat is het apostolaat? Hoe is het apostolaat geformuleerd? Speelt het apostolaat een belangrijke rol? Zo ja, welke?

Juist omdat de volgorde van artt. VIII en X een intensief punt van overweging en bespreking is geweest, moet ook de vraag gesteld worden waarom deze volgorde gekozen is. Is hierbij het belijden of juist het apostolaat de bepalende factor geweest? Vanwege de verwevenheid van artt. VIII en X moet ook de onderzoeksvraag gesteld worden wat de kerkorde van 1951 onder belijden verstaat.

15.1.2. De lijn van dit hoofdstuk

In 15.2.1 staan we eerst stil bij de vraag wat er in de commissie voor de kerkorde gezegd is over de volgorde van de artt. VIII (Apostolaat) en X (Belijden) en vervolgens wat er bij de behandeling in de generale synode over is gezegd (15.2.2).

In 15.3 bestuderen we art. VIII in de commissie voor de kerkorde (15.3.1). In 15.3.2 bestuderen we de behandeling van art. VIII in de generale synode.

In 15.4 bekijken we hoe de werkorde richtlijnen voor het belijden heeft aangegeven. Bij art. X komen verscheidene aspecten aan de orde, waarvan de volgorde zowel bij de commissie voor de kerkorde (15.5) als bij de generale synode gevolgd wordt (15.6).

In de commissie:

1. Nieuw belijden (15.5.1.);
2. Getuigenissen, herderlijke brieven en kanselboodschappen (15.5.2.);
3. De belijdenisgeschriften (15.5.3.);
4. In gemeenschap met (15.5.4.);
5. De verhouding tussen Schrift en belijdenis (15.5.5.);
6. De belijdenisvragen (15.5.6.);
- 7.a. Het opzicht over de leer in art. X (15.5.7.a.);
- 7.b. Het opzicht in art. XX en in ord. 11 (15.5.7.2.);
8. Het wijzigen van belijdenisgeschriften: het indienen van een gravamen (15.5.8);
9. Een nieuw leerboek (15.5.9).

In de generale synode:

1. Nieuw belijden (15.6.1);
2. Getuigenissen, herderlijke brieven en kanselboodschappen (15.6.2);
3. De belijdenisgeschriften (15.6.3);
4. In gemeenschap met in eerste lezing (15.6.4.1) en in tweede lezing (15.6.4.2) en een latere bevestiging van in gemeenschap met (15.6.4.3);
5. De verhouding tussen Schrift en belijdenis (15.6.5);
6. De belijdenisvragen (15.6.6);
- 7.a. Het opzicht over de leer in art. X (15.6.7.1);
- 7.b. Het opzicht in art. XX en in ord. 11 (15.6.7.2);
8. Het wijzigen van belijdenisgeschriften: het indienen van een gravamen (15.6.8.1) en een

discussie over het indienen van een gravamen (15.6.8.2);

9. Een nieuw leerboek (15.6.9).

In 15.7 volgt de beantwoording van de onderzoeksvragen.

15.2. De volgorde van artt. VIII en art. X

15.2.1. De volgorde in de commissie voor de kerkorde

Hoewel het wellicht op het eerste gezicht logischer zou zijn eerst de artt. VIII en X afzonderlijk te bekijken en daarna te letten op de volgorde van beide, gaat de keuze voor de volgorde toch principieel aan de inhoud van beide artikelen vooraf. In de agenda voor de eerste vergadering van de commissie voor de kerkorde van 20-22 december 1945 te Nunspeet vinden we deze zaak terug in de zesde vraag: *'Wat vindt men van de volgorde waarin de stof in het project is gerangschikt?'*¹¹⁸² Hoewel deze vraag als zodanig slaat op het geheel van de artikelen van de kerkorde, wordt in de bespreking direct ingezet bij de verhouding tussen artt. VIII en X. Het gaat om de keuze tussen een continueren en uitbouwen van de Dordtse kerkorde van 1619 of het maken van 'een eigen ontwerp 1945'.¹¹⁸³ De Dordtse kerkorde van 1619 is meer op kerkzuivering dan op zending gericht. De Hervormde Kerk zal in deze tijd echter meer gericht moeten zijn op het vinden van de lijnen naar de periferie van het volk. Het gaat bij de keuze om het aanvaarden van het type van een missionerende kerk, oftewel zoals Gravemeyer het uitdrukt: van een apostolische volkskerk. Dat betekent een heel ander stempel dan dat van Dordrecht.

Emmen wijst erop dat de kerk ten tijde van Dordt een heel andere plaats innam. De kerk had gezag en werd geprezen. Nu heeft de Nederlandse Hervormde Kerk door de secularisatie en het opgekomen rooms-katholicisme een veel bescheidener plaats. Daarom is een kerkorde van een missionerende kerk nodig. Dit sluit kerkzuivering zoals in de Dordtse Kerkorde van 1619 in genen dele uit. Gravemeyer onderstreept dit door te herinneren aan de woorden van Kraemer: 'De kerk kan alleen zendingskerk zijn, als zij weet wat haar boodschap is.'¹¹⁸⁴ Scholten deelt de visie dat wij als kerk staan in een ontkerstend land en niet meer te midden van een gereformeerd volk. De worsteling ook ten aanzien van de overheid moet worden ingezet.

Van Ruler is van mening dat deze worsteling duidelijk moet worden rond de artt. I en II van de kerkorde. Severijn laat hier het woord 'profetisch' vallen. 'De Kerk zal profetisch moeten zijn ook ten aanzien van haar roeping en wezen.'¹¹⁸⁵ Dit houdt ook in dat de kerk zichzelf profetisch moet poneren. We moeten de strijd aandurven en ons niet te veel door de seculaire situatie laten leiden. Emmen wijst erop dat dit het verschil met Dordt is. Daar kon de kerk onmiddellijk beginnen met de interne zaken. 'Nú is het zaak, ten aanhoren van het gesecculariseerde volk te zeggen: Wij zijn profetisch déze kerk.' Met andere woorden, het apostolaat begint al in de wijze waarop de kerk zich profetisch poneert te midden van het volk. In de kerkorde moet ook een artikel komen dat het spreken van de kerk ten opzichte van de overheid regelt.

Vanuit de geest van Gemeenteopbouw is gekozen voor het principe om een missioneren-

¹¹⁸² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 127.

¹¹⁸³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 138.

¹¹⁸⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 139.

¹¹⁸⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 139.

de kerk te zijn en het apostolaat te plaatsen voor het belijden. Vanuit deze keuze is er verder indringend geworsteld om theologisch de juiste volgorde te krijgen.¹¹⁸⁶

Al sprekend wordt er langzamerhand een lijn helder. De zending komt naar voren (ontwerp Wagenaar art. XI, wordt VIII) en de belijdenis gaat naar achteren (concept Wagenaar VIII wordt X).

Van Ruler wijst erop dat ook in de Dordtse kerkorde van 1619 de zending vóór de leer staat. Dat is een geniale visie. De geloofsbelijdenis behoeft ook niet zo voorop te staan. 'Wij zijn bezig met de orde. De belijdenis staat er achter, licht er door heen, maar moet niet alles dragen.' Severijn is het hiermee eens, omdat de zendeling niet in een strak belijdenisverband zit. In volgende vergaderingen (onder andere van 25 en 26 april 1946 en 29-31 augustus 1946) wordt de volgorde nog verder bijgesteld.¹¹⁸⁷

15.2.2. De volgorde in de generale synode

Bij de behandeling van het ontwerp ter synode meldt H.J. Honders, de voorzitter van de centrale commissie van rapport, dat een deel van de leden van mening is dat het artikel over de belijdenis aan dat over het apostolaat vooraf dient te gaan. Dit gebeurt niet omdat er ook maar iemand geneigd is om te ontkennen dat het apostolaat tot het wezen van de kerk van Christus behoort, maar wel omdat men van oordeel is dat de vorming van een belijdende gemeente de vooronderstelling van een waarachtig apostolaat is.¹¹⁸⁸

Andere leden zijn van oordeel dat art. VIII moet worden gezien als een doorwerking van het appel dat in de oorlogsjaren tot de Hervormde Kerk kwam, vooral van de zijde van Kraemer. Zij zijn van mening dat een omkering van de volgorde van de artt. VIII en X het terugkeren op de schreden van de ontwikkeling zou zijn. In de apostolische tijd bestond het probleem niet van het in zichzelf opsluiten. Nu is echter het appel op de verkondiging naar buiten nodig. De term 'apostolaat' drukt uit dat de kerk zich gedreven voelt door de geest en de beweging van de apostelen en zich gebonden weet door hun boodschap.

Ook uit de synode komen beide geluiden. Sommigen hebben geen moeite met de volgorde als maar duidelijk is wat onder het belijden van de kerk moet worden verstaan.¹¹⁸⁹

Anderen zijn dankbaar voor de nadruk op het apostolaat.

Gravemeyer noemt de volgorde beslissend voor de gehele kerkorde.¹¹⁹⁰ In art. VIII staat Christus voorop: de Christusbelijdende volkskerk. De kerk moet niet de kerk van de confessie worden, maar de kerk van de ware religie. Honders merkt op dat de leer in de Dordtse kerkorde van 1619 pas in art. 53 aan de orde komt. Berkelbach van der Sprenkel merkt op dat in art. VIII geen werkwoord voorop staat, maar in art. X wel. Men merkt pas dat het belijden iets is wat spant, als men in de wereld wordt gezonden. Van Ruler geeft als reactie dat eigenlijk beide artikelen niet in de kerkorde thuishoren, daar alles apostolisch gericht en confessioneel bepaald hoort te zijn. Het zijn geen bezigheden náást andere bezigheden van de kerk. In de visie van het ontwerp zijn het apostolische en het confessionele in de wortel identiek. 'Het gaat om een bepaalde God, die optreedt in het veld der geschiedenis en uitgaat tot de volkeren der aarde. De Heere God is uitgegaan in

¹¹⁸⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 248v.

¹¹⁸⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 266v,298,307,359.

¹¹⁸⁸ *Handelingen 1948*, 89.

¹¹⁸⁹ *Handelingen 1948*, 90.

¹¹⁹⁰ *Handelingen 1948*, 99.

de wereld en wil door ons beleden worden.¹¹⁹¹ Van Ruler zegt verder: 'Als deze bepaaldheid van het leven der Kerk een aparte gestalte krijgt, gaat de identiteit in een zekere dualiteit uiteen en komt het probleem van de volgorde op, dat in belangrijke mate relatief is. Als men echter uit de identiteit denkt, ziet men, dat de volgorde geen rangorde kan betekenen. Dan zou er dualisme komen, als zou er van twee afzonderlijke bezigheden sprake zijn.'¹¹⁹² Hij geeft toe dat in de volgorde wel een accent is gelegd, 'dat mede paedagogisch bepaald is. Wie onze christenheid kent, zal het belang van deze volgorde verstaan.'¹¹⁹³ Art. VIII preludeert op art. X. Aan het einde van zijn betoog laat hij het nieuwe zien, maar 'het gaat erom of we het vraagstuk aandurven tegenover de R.K. katholiciteit nieuw de toekomst in te gaan.'¹¹⁹⁴ De vraag is of men de prediking als kern van de kerk wil of de liturgie. Is het laatste het geval, dan moet men de volgorde omkeren.

Sevenster is van mening dat enkele van de genoemde argumenten onjuist zijn. We hebben met een novum te doen. Dit moet vanuit het Nieuwe Testament gefundeerd worden. De omkering van de beide artikelen acht hij niet zo fundamenteel als wordt voorgesteld. Na de behandeling besluit de generale synode met 34 tegen 10 stemmen de volgorde van artt. VIII en X te handhaven.¹¹⁹⁵ Bij de behandeling in tweede lezing krijgt het voorstel van L. Kievit om de volgorde om te keren zes stemmen.¹¹⁹⁶ Bij zijn stemadvies bij de eindstemming zegt hij dat de confessionele bepaaldheid min of meer wordt opgeofferd.¹¹⁹⁷

15.3. Art. VIII. Van het apostolaat der Kerk

15.3.1. Art. VIII in de commissie voor de kerkorde

In het concept Wagenaar luidt art. XI als volgt:¹¹⁹⁸

In gehoorzaamheid aan haar roeping het evangelie te brengen aan alle schepselen en alle volkeren, vervult de kerk de dienst der zending zowel jegens diegenen in het vaderland die van het evangelie zijn vervreemd, als jegens hen daar buiten wie het nog niet verkondigd werd.

De binnenlandse zending houdt daarbij in het bijzonder rekening met de omstandigheden, de aard en de levensvragen van de personen en bevolkingsgroepen tot welke zij zich wendt, richt haar werkwijze dienovereenkomstig in en zoekt daarbij ook samenwerking met de organen der kerk die zijn belast met de vervulling van haar diaconale opdracht.

De buitenlandse zending richt zich in de eerste plaats tot de volkeren van het Rijk buiten Europa en omvat nevens de verkondiging van het evangelie inzonderheid het onderwijs en de verzorging van de zieken en gebrekkigen.

De vraag of in- en uitwendige zending wel bij elkaar in één artikel moeten, wordt door De Vos opgelost door niet te spreken over inwendige zending, maar alles in dit artikel te betrekken onder het opschrift *Van het apostolaat der kerk*. Van Ruler wil in eerste instantie beide zaken scheiden vanwege het grote verschil en het onderscheid tussen kerstening en

¹¹⁹¹ *Handelingen 1948*, 99.

¹¹⁹² *Handelingen 1948*, 99.

¹¹⁹³ *Handelingen 1948*, 99.

¹¹⁹⁴ *Handelingen 1948*, 100.

¹¹⁹⁵ *Handelingen 1948*, 101.

¹¹⁹⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1297v.

¹¹⁹⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1848.

¹¹⁹⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 5.

herkerstening.¹¹⁹⁹ Hij wil ook de roeping van de kerk jegens overheid en kerk erbij betrekken. Het gaat hierbij om de herkerstening van de cultuurgestalte. Scholten wil de laatste notie hier niet opnemen, omdat de roeping om te spreken tot overheid en volk ook in een gekerstend land niet overbodig wordt. Het artikel wordt onder het opschrift '*Van het apostolaat der Kerk*' voorlopig als volgt vastgesteld:

Als getuige van Christus gesteld in de wereld, vervult de kerk haar apostolische opdracht bijzonderlijk door het werk der zending en door de voortdurende arbeid aan de herkerstening van het volk.

De kerk richt zich in het werk der zending, in gehoorzaamheid aan het bevel van Christus (volgt het zendingsbevel uit Matth. 28 vers 19 en 20), met het evangelie des koninkrijks tot de volkeren in de niet-gekerstende wereld, om deze, na hen, die zijn gekomen tot geloof, te hebben gedoopt en onder uitoefening van de dienst der barmhartigheid in de geestelijke en lichamelijke noden te hebben verenigd tot zendingsgemeenten, samen te brengen in inheemse kerken.

De kerk richt zich in de arbeid der herkerstening tot het volk, voor zover dit van het evangelie is vervreemd, om het terug te brengen tot de gemeenschap der kerk en om de door God geboden levensorde in het volk te bewaren en te herstellen.

In de vergadering van 25 en 26 april 1946 te Nunspeet komt art. VIII weer ter tafel.¹²⁰⁰ De commissie wil de drie stadia: de zendingsgemeente, de inheemse kerken en de kerstening van de volkeren beter formuleren. Tevens worstelt men met het wezen van de kerk als getuige. Zo komt het tot een nieuwe formulering van de openingszin: '*Als Christusbelijdende geloofsgemeenschap* vervult de kerk haar apostolische opdracht ...'

Tijdens de vergadering van 23-25 mei 1946 besluit de commissie ook de roeping van de kerk jegens Israël in de preambule van art. VIII op te nemen.¹²⁰¹ Severijn en Van Ruler wordt verzocht enige richtlijnen te geven voor de bespreking van de ordinantie op het werk van de zending. Aan de hand hiervan wordt tijdens de vergadering van 19-21 september 1946 besloten in de ordinantie ook de onderwerpen zending, herkerstening en Israël op te nemen.¹²⁰² Later geeft Van Ruler te kennen Israël niet te willen inbrengen in de preambule van art. VIII. De roeping tot Israël moet in een aparte alinea tot uitdrukking komen.¹²⁰³

Tijdens de vergadering van 23-25 januari 1947 wordt art. VIII nog verder gewijzigd:

Als Christusbelijdende geloofsgemeenschap vervult de kerk haar apostolische opdracht in het bijzonder door het werk der zending, *door het getuigenis tegenover overheid en volk en de arbeid aan de herkerstening en reformatie van ons volk.*¹²⁰⁴

Wanneer het gedeelte over Israël is toegevoegd, kan ik vanuit de notulen niet achterhalen. In zijn nota *Hoofdpijnen voor de ordinantie(s), behorende bij art. VIII kerkorde*, geeft Van Ruler aan dat er over Israël nog niet gesproken is. In de kerkorde kan het onderwerp geregeld worden in art. VIII, maar niet in de preambule. 'Het "gesprek met Israël" is een volwaardig en zeer eigenaardig onderdeel van het apostolaat. Er moet mijns inziens een

¹¹⁹⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 245, 249.

¹²⁰⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 263-6.

¹²⁰¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 291.

¹²⁰² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 363.

¹²⁰³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 373.

¹²⁰⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 455.

eigen alinea aan gewijd worden.¹²⁰⁵ Van Ruler is van mening dat een en ander het best in overleg met de raad voor kerk en Israël en met W. ten Boom besproken kan worden. In de notulen vind ik nergens een tekstvoorstel. Reconstruerend vermoed ik dat op een bepaald moment de tekst is aangenomen:

Als Christusbelijdende geloofsgemeenschap vervult de kerk haar apostolische opdracht in het bijzonder, *door haar gesprek met Israël*, door het werk der zending, door het getuigenis tegenover overheid en volk en de arbeid aan de herkerstening en reformatie van ons volk.

De kerk richt zich in het gesprek met Israël tot de synagoge en tot allen, die bij het uitverkoren volk behoren, om hun te betuigen dat Jezus de Christus is en de Kerk als Zijn lichaam het nieuwe volk Gods.

Bij de vaststelling van de eindredactie van de artikelen van de kerkorde door de commissie wordt op voorstel van Emmen en Gravemeyer toegevoegd:

het uitverkoren volk behoren, om hen uit de Heilige Schrift, bepaaldelijk uit het Oude Testament te betuigen dat¹²⁰⁶

Het apostolaat keert ook terug in art. XVI over de catechese. De kerk heeft ook een roeping tegenover de jeugd die zij door de catechese niet bereikt:

Naast de catechese is aan de kerk opgedragen de vorming van het geestelijk leven van de jeugd in het algemeen, teneinde ook deze te brengen tot haar plaats in de gemeente en haar de weg te wijzen in de wereld.

Later (in de vergadering van 22-24 mei 1947) besluit de commissie bij de behandeling van de ordinanties dat catechese en jeugdwerk niet in één ordinantie horen.¹²⁰⁷

De herkerstening heeft ook in de ordinanties een aanzienlijke plaats gekregen. Bij de stukken voor de vergadering van 18-20 juli 1946 vinden de leden een nota van Van Ruler getiteld *Hoofdpijnen voor de ordinantie(s), behorende bij art. VIII kerkorde*. Van Ruler stelt voor drie verschillende ordinanties te maken voor 1. Israël; 2. zending en 3. herkerstening. Bij de laatste ordinantie is de stof moeilijker te ordenen, omdat de facetten minder duidelijk en meer verspreid zijn. In een nota van Kerk en Wereld wordt onderstreept dat het in strijd is 'met het wezen van de gemeente om zendingswerk te delegeren. Zij is zelf geroepen en haar gehele innerlijke opbouw moet gericht zijn op de dienst die zij in de wereld heeft te bewijzen, opdat de naam van God geheiligd worde.'¹²⁰⁸

Tijdens de conferentie met leidinggevende figuren uit het geheel van de kerk (14-16 januari 1948), geeft Haitjema een inleiding over het apostolisch-missionair motief van de nieuwe kerkorde.¹²⁰⁹ Hij zegt dat dit motief hoe langer hoe meer een kristallisatiepunt werd voor de kerkorde. Het gaat niet alleen om het winnen van zielen voor het Evangelie, maar ook om het beslag van het Woord Gods over heel de wereld, opdat daar de levensorde naar Gods gebod bewaard worde. Zo biedt het apostolisch motief overal uitzichten

¹²⁰⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 325.

¹²⁰⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 518.

¹²⁰⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 493.

¹²⁰⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 341.

¹²⁰⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 572v.

op de theocratie. Dat is de reden dat dit ontwerp wel sterk moet afwijken van alle vroegere kerkordeningen, kerkelijke reglementen en reorganisatieontwerpen. Het gaat om het geheim dat de kerk van de Heer is, Die ook de Heer is van de wereld. Alleen in deze visie is de binding aan de leer zuiver te verstaan: de bazuin van de kerk mag geen onzuiver geluid geven. De leertucht staat in dienst van het krachtig getuigenis. Het apostolisch-missionaire motief vindt vooral uitwerking in vier afdelingen: de roeping van de kerk tegenover Israël, de uitwendige zending, de kerstening van het volk: het getuigenis tegenover volk en overheid, de kerstening van de samenleving, de arbeid onder de buitenkerkelijken. De raden bedoelen hierbij de plaatselijke kerkelijke verantwoordelijkheid te stimuleren.

Van Ruler geeft in de ontmoeting met de afgevaardigden vanwege de Gereformeerde Kerken in Nederland (20 februari 1948) een samenvatting: 'De suggestie van de verwijzing naar de apostelen is niet toevallig. Wij moeten retireren op de apostolische Schrift. In de reformatietijd heeft men gedacht dat het zendingsbevel door de apostelen is volbracht. Maar er is in de kerk een blijvende functie van de wereld in te trekken, waarin de kerk met de apostelen deelt. De twaalf apostelen zijn de stamvaders van het nieuwe Israël, dat met het evangelie van het Koninkrijk uitgaat tot aan de uiterste einden van de aarde. Spreker heeft verder bezwaar kerstening met evangelisatie te vereenzelvigen. De evangelisatie is een sector van de kerstening. Daarnaast is er het veld van de gemeenschapsuitingen der enkelen, als kersteningsterrein.'¹²¹⁰

In dezelfde bijeenkomst geeft ook Severijn nog eens aan hoe hij de apostolaatsgedachte invult voor zichzelf: 'Dat wij nog altijd onder de twaalfen staan is van grote betekenis. Christus is zelf *ho Apostolos*. In Hem is de kracht en de waardigheid van het apostolaat. Hij deelt daarvan uit. Wat de kerk heeft, komt van *ho Apostolos*.'¹²¹¹

15.3.2. Art. VIII in de generale synode

Bij de behandeling in eerste lezing merkt Honders tijdens het verslag van de centrale commissie van rapport op dat in de commissie de meningen verdeeld zijn ten aanzien van het begrip 'apostolaat'.¹²¹² Van der Zee 'vraagt wat er geantwoord moet worden op ds. Volger, die betoogt in de pers, dat "apostolaat" een R.K.-woord is, dat niet door de Ned. Hervormde Kerk kan worden gebruikt.'¹²¹³ Van Ruler antwoordt hierop dat 'het begrip apostolaat nodig is om de drie categorieën, gesprek met Israël, Zending en kerstening onder één begrip te brengen. Als men dit niet gebruikt komt men tot de vlakke onderscheiding in- en uitwendige zending.'¹²¹⁴ 'Het verschil met Rome is dat daar de Kerk, bij ons God de zendende instantie is.'¹²¹⁵ God gebruikt de kerk. Het apostelambt leeft voort in het apostolische woord, dat aan het profetische is toegevoegd, en in de apostolische functie der kerk. God zendt Zelf en gebruikt Zijn kerk. 'Dit kan in het woord zending niet worden uitgedrukt, omdat daarbij in het spraakgebruik de Kerk de zendende instantie is.'¹²¹⁶

L. Kievit vraagt bij de behandeling in tweede lezing een bevoegde uitleg van het woord 'apostolaat', omdat hij door het commentaar dat Van Ruler (inmiddels) geschreven heeft

¹²¹⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 589.

¹²¹¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 593.

¹²¹² *Handelingen 1948*, 89.

¹²¹³ *Handelingen 1948*, 148.

¹²¹⁴ *Handelingen 1948*, 148.

¹²¹⁵ *Handelingen 1948*, 148.

¹²¹⁶ *Handelingen 1948*, 148.

zich afvraagt of de volgorde werkelijk niets over de levensorde zegt.¹²¹⁷ Miskotte brengt dan naar voren dat de boekjes van Van Ruler niet als officieel commentaar gezien mogen worden. Dan zou hij misschien ook tegen de kerkorde moeten zijn. Miskotte denkt bij apostolaat aan de structuur in de nieuwtestamentische verhouding van apostel en gemeente. Dan is de volgorde: prediken, belijden, prediken in de gemeente, beter belijden. Dit is ook de volgorde van art. VIII, want 'als Christusbelijdende volkskerk' staat voorop. De kerk leeft belijdende alleen voor zover ze getuigend leeft.

15.4. De werkorde heeft de richting voor het belijden aangegeven

In hoofdstuk 3 hebben we gezien dat de commissie voor beginselen van kerkorde zich uitvoerig heeft beziggehouden met de belijdenis en het belijden van de kerk. De commissie heeft de formulering overgenomen die onder invloed van Kraemer door de commissie Kerk en Evangelisatie van Gemeenteopbouw werd geformuleerd: '*in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en op de bodem van de belijdenisgeschriften*'. Deze formulering is ook door de kerk overgenomen bij het aanvaarden van de werkorde. De inzet van art. I van de additionele artikelen luidt immers: '*De Nederlandse Hervormde Kerk komt in generale synode bijeen. Deze synode heeft, in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en staande op de bodem van de belijdenisgeschriften, in zonderheid tot taak de Kerkorde voor te bereiden en vast te stellen.*'

Hiermee is de richting voor de nieuwe kerkorde principieel aangegeven. De uitdrukking is ondertussen in de kerk zelf ook een gevleugeld woord geworden dat we geregeld tegenkomen. In zijn inleiding bij het door hem gemaakte ontwerp schrijft Wagenaar op 4 april 1945 dat het voortgaande belijden moet voortbouwen 'op de bodem van de belijdenisgeschriften' en 'in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift'.¹²¹⁸ Tijdens de vergadering van de commissie voor de kerkorde van 20-22 december 1945 stelt Zeydner dat primair de vraag is of de commissie een kerkorde kan concipiëren in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en staande op de bodem van de belijdenisgeschriften.¹²¹⁹ Als in de vergadering van 23-25 januari 1947 de nota van Haitjema ter sprake komt, brengt Haitjema naar voren dat deze formulering voor hem normerend is.¹²²⁰

In een boodschap aan de gehele kerk van 10 mei 1946 stelt de generale synode:

Tegenover het moderne heidendom van haar hoge roeping overtuigd, heeft de Synode de gemeenten gesteld voor den eisch van een waarachtigen opbouw in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en op den bodem der belijdenisgeschriften, tevens voor de dringende noodzaak, het Woord van God als de eenig blijvende grondslag des levens te betuigen en aldus in de herkerstening van ons ontredderd volk werkzaam te zijn.¹²²¹

Naar aanleiding van een brief van G. van der Zee over de benoeming van kerkelijke hoogleraren besluit de generale synode dat ook dergelijke benoemingen gedaan moeten worden in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en op de bodem der belijdenisgeschriften.¹²²² Ook het rapport *Ambten en bedieningen* dat we aantreffen tussen de stukken voor

¹²¹⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1299.

¹²¹⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, XLIX.

¹²¹⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 132.

¹²²⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 450.

¹²²¹ *Handelingen 1945/46*, 393.

¹²²² *Handelingen 1945/46*, 391v.

de vergadering 31 januari-2 februari 1946 van de commissie voor de kerkorde komen we in de prolegomena deze formulering weer tegen.¹²²³ Preses Zeydner noemt bij de sluiting van de synode op 25 juli, die zelfs voor Radio Nederland tijdens de nieuwsuitzending wordt uitgezonden, de inhoud van deze formulering de kracht die de Hervormde Kerk drijft. Hij erkent met dankbaarheid dat God de synode leert wat het zeggen wil aan Zijn Woord gehoorzaam te zijn.¹²²⁴ Zeydner grijpt opnieuw terug naar de formulering in zijn sluiting van de laatste synodevergadering van het eerste synodejaar, maar nu als een oprechte vraag: 'Nu wij één jaar van arbeid achter ons hebben, vragen wij ons af, in hoeverre wij kunnen getuigen dat wij gearbeid hebben in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift, staande op de bodem van de belijdenisgeschriften.'¹²²⁵

Zo zouden er nog heel wat vindplaatsen te noemen zijn. Ik noem nog twee voorbeelden om aan te tonen dat de formulering niet alleen kerkbreed leeft, maar door de jaren heen steeds klinkt. K.J. van den Berg uit Garderen opent als oudste predikant in dienstjaren op 7 januari 1948 het nieuwe jaar van de generale synode, het jaar waarin de nieuwe kerkorde in eerste lezing door de synode behandeld gaat worden. Hij leest, verwijzende naar het 'in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift', Jesaja 62 en Filippenzen 2 en daarna, verwijzende naar het 'staande op de bodem van de belijdenisgeschriften' het antwoord op de eerste vraag van de Heidelbergse Catechismus.¹²²⁶ In de tweede plaats wijs ik op de uitspraak van P.G. van den Hooff tijdens de conferentie van de commissie voor de kerkorde met leidende figuren in de Nederlandse Hervormde Kerk. Bij de rondvraag spreekt hij nogmaals zijn grote dankbaarheid uit voor het ontwerp en voor de besprekingen. 'Over de formule "in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift" is hier niet gesproken behoeven te worden. Daar staan we dus samen onder. Dat is het heerlijke van deze bespreking. In de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift is onze kerk gered.'¹²²⁷

15.5. Art. X in de commissie voor de kerkorde

De commissie voor de kerkorde heeft bij het samenstellen van art. X de woorden stuk voor stuk gewikt en gewogen. Dat is niet zonder reden gebeurd. In de bespreking met een delegatie van de Remonstrantse Broederschap (18 maart 1948) zegt Gravemeyer: 'De Hervormde Kerk heeft in zeer overwegende meerderheid gekozen vóór de kerk als lichaam van Christus, en tégen de kerk als religieuze gemeenschap. Deze kerkorde gaat dus uit van een bepaalde visie op het wezen van de kerk.'¹²²⁸

Het vraagstuk van art. X kent verschillende aspecten. Ik rubriceer deze in negen verschillende paragrafen:

Ten eerste behandel ik wat er in de commissie gezegd wordt over 'nieuw belijden'.

Ten tweede komen de herderlijke brieven en kanselboodschappen aan de orde.

Ten derde bezien we wat er gezegd wordt over de bestaande belijdenisgeschriften, zoals deze ook genoemd werden in de formulering 'op de bodem van de belijdenisgeschriften'.

Ten vierde bestuderen we wat er wordt opgemerkt over de uiteindelijk gevonden formulering 'in gemeenschap met'.

¹²²³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 162.

¹²²⁴ *Handelingen 1945/46*, 519.

¹²²⁵ *Handelingen 1945/46*, 763.

¹²²⁶ *Handelingen 1948*, 3,5.

¹²²⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 585.

¹²²⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 599.

Ten vijfde vragen we naar de verhouding tussen Schrift en belijdenis.

Ten zesde komen de belijdenisvragen aan de orde.

Ten zevende letten we op het opzicht over de leer.

Ten achtste staan we stil bij het wijzigen van een belijdenisgeschrift en het indienen van een gravamen.

Ten negende behandelen wij het ontwerpen van een nieuwe belijdenis of leerboek.

15.5.1. Nieuw belijden

In de inleiding die Wagenaar schrijft bij het door hem gemaakte ontwerp besteedt hij ook uitvoerig aandacht aan de belijdenis.¹²²⁹ Hij schrijft dat hij is uitgegaan 'van het standpunt dat de kerk, zoals in de toelichting op de "kerkorde van Nunspeet" werd uiteengezet en in ruime kring weerklank heeft gevonden, heeft te komen tot een "opnieuw belijden" tegenover de zonden en de machten van de huidige tijd.' Hij heeft in zijn concept art. VIII *Van de geloofsblijdenis der kerk* ook in deze zin geformuleerd:¹²³⁰

VIII. Van de geloofsblijdenis der kerk

De kerk, als lichaam van Jezus Christus geroepen op alle terreinen des levens van Zijn evangelie te getuigen, legt in gebondenheid aan de Heilige Schrift en voortbouwende op haar vroegere belijdenissen, in een geloofsblijdenis de samenvatting neer van de inhoud van haar algemeen christelijk geloof en de op liefde, waarheid, gerechtigheid en barmhartigheid gegronde richtsnoeren voor het woord, dat zij, krachtens haar opdracht, van Godswege in de tegenwoordige tijd heeft te spreken tot volk en overheid voor het leven van enkeling, gezin, maatschappij en natie.

Met deze geloofsblijdenis brengt zij in een belijdenisboek der kerk bijeen de geloofsblijdenissen, waarin kerk en christenheid in vroeger tijden uitdrukking hebben gegeven aan de eisen van het evangelie ten opzichte van de machten van zonde en ongelooft en die haar tot bijzonder geestelijk eigendom zijn geworden, namelijk

het Apostolicum

de Geloofsblijdenis van Nicea

de Geloofsblijdenis van Athanasius

de Geloofsblijdenis van Genève

de Nederlandse Geloofsblijdenis van 1566, met de Dordtse leerregels.

Het gaat Wagenaar niet om een *nieuw*, maar om een *opnieuw* belijden. Het gaat hem niet om een andere inhoud, maar om een belijden in een nieuwe context. De noodzaak is voor hem gelegen in het feit: 'De situatie van kerk, volk en overheid is geheel verschillend van die waarin onze geestelijke voorouders stonden.' Voor hen was de roomse theologie en het roomse kerkelijke leven het actuele front. 'Nu, vier eeuwen later, zijn het andere zonden en machten waar tegenover de kerk haar geloofsbezit in het geweer heeft te brengen. Dit vraagt van haar een *opnieuw belijden* en zo een *nieuwe belijdenis*.' Belijden betekent voor hem dat de grote levensvragen van het actuele tijdsgewricht voor kerk, wereld, maatschappij en enkeling geconfronteerd worden met het Evangelie van Jezus Christus. Zo gaat Wagenaar in zijn concept uit van de gedachte dat de kerk aan haar belijdenissen uit vroeger eeuwen een nieuwe toevoegt voor de tegenwoordige tijd. Gemakshalve noemt Wagenaar de door hem noodzakelijk geachte belijdenis 'Belijdenis 1945'. Hij gaat ervan uit dat van dit belijden wel de vorm, maar niet de hoofdzaken van de

¹²²⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, XLIXv.

¹²³⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 4.

vroegere belijdenissen zullen afwijken.¹²³¹

Als de zaak in de commissie besproken wordt,¹²³² merkt Emmen op dat Wagenaar in art. VIII wel erg anticipeert en te scherp formuleert. Het kán zijn dat de kerk tot een nieuwe belijdenis komt. Berkelbach van der Sprenkel zet hier ook een vraagteken bij. De kerk komt alleen tot het formuleren van een belijdenis als ze wordt aangevallen. Een belijdenis is er niet uit te persen. Hij zou de drie herderlijke brieven van de bezettingsjaren en de Doornse stellingen¹²³³ geen belijdenis willen noemen.

Gravemeyer en Scholten willen art. VIII ook anders formuleren, maar scherper dan Berkelbach van der Sprenkel. Gravemeyer wijst erop dat de aanval van het moderne heidendom voortduurt en Scholten dat er een aanloop is tot een nieuw belijden.

Van Ruler wil niet op de wijze van de Doornse stellingen de belijdenis in stukjes knippen met het oog op een vertaling. Hij herinnert aan de discussie bij de werkorde over de religie van de belijdenis. Daar zijn drie belangrijke dingen gezegd: 1. Het gaat bij de belijdenis niet over het formele, maar om de inhoud van de belijdenis; 2. Het gaat om de evidente waarheid; 3. Het gaat in de belijdenis om het leven van de ziel en de Heilige Geest. De belijdenis dient niet alleen ter afweer. Van Ruler noemt met Noordmans de belijdenis niet een stok om mee te slaan, maar een staf om mee te gaan. Berkelbach van der Sprenkel benadrukt dat als wij het moderne heidendom heel acuut zien, wij het ook centraal moeten zien, niet in een politieke levensvorm maar in de kerk van het credo, het christologische dogma en de triniteit. Wij hebben bij het nieuwe belijden uit te spreken wat bij de kern van het credo beleden moet worden, nú. Gravemeyer onderstreept Van Rulers terugkeer tot de religie van de belijdenis: dan gaat het om de relatie tot God en komt er het gezag van God.

Als de commissie later opnieuw over de zaak spreekt, is er in vrij grote mate overeenstemming dat het maken van een nieuwe belijdenis niet als opdracht in dit artikel geformuleerd kan worden. Confessie van het geloof doet men onder drang van de Geest, in de drang van de omstandigheden. Wel moet de mogelijkheid tot actueel belijden worden geopend.

15.5.2. Getuigenissen, herderlijke brieven en kanselboodschappen

De kerk spreekt ook belijdend in getuigenissen, kanselboodschappen en herderlijke brieven. Bij de kanselboodschappen wordt in de commissie gevraagd naar het gezag van deze stukken. Emmen verklaart dat het gezag van deze stukken meer is dan dat van de dienaar des Woords. Een kanselboodschap is een preek van een vergadering. Het is in de bezinning van de vergadering geweest.¹²³⁴ Zeydner wijst erop dat hij in alle dingen ook de

¹²³¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, L.

¹²³² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 152-6.

¹²³³ Op uitnodiging van Gemeenteopbouw komen in maart 1942 vertegenwoordigers van verschillende richtingen bijeen voor een richtingsgesprek op het Maarten Maartenshuis te Doorn waar zij de door Miskotte opgestelde stellingen aanvaarden als richtlijn voor het kerkelijk gesprek. De thesen, onder de titel *Wij geloven en belijden*, hebben het karakter van een getuigenis. De stellingen beslaan bijna twee pagina's in druk, de door H. Berkhof geschreven toelichting vierentwintig. Het document wordt in de oorlog clandestien verspreid en daarna openlijk. *Documenten der Nederlandsche Hervormde Kerk 1945-1955* ('s Gravenhage z.j.), 469-96. Van Ruler wil de 'Doornse' methode alleen als een experiment aanvaarden, omdat de belijdenis anders een 'lappendeken' wordt. Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 154.

¹²³⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 371v.

mindere vergaderingen wil horen. Haitjema wil het vragen van consideraties beperken tot kerkrecht en wetsartikelen, anders gaat men het belijden van de kerk ook zien als een wetsartikel. Wagenaar wijst erop dat de consequentie van deze gedachte is dat bijvoorbeeld de proponentformule, de belijdenisvragen en de formulieren uitsluitend in de generale synode worden vastgesteld en niet dezelfde weg gaan als de kerkorde. De commissie komt tenslotte tot de overtuiging dat beide terreinen moeilijk van elkaar te scheiden zijn.

Als Noordmans voor de eerste keer op een commissievergadering aanwezig is, uit hij zijn kritiek op datgene wat tot nu toe voorligt.¹²³⁵ Bij de kanselboodschappen en herderlijke brieven zegt hij dat deze in de oorlog volstrekt nodig waren, maar hij stelt tegelijk de vraag of een kanselboodschap iets is van de kerk. Hij vindt het meer iets voor het episcopaat van de Rooms-Katholieke Kerk. 'Men raakt er door van de Bijbel vandaan.' Ten aanzien van de herderlijke brieven vraagt Noordmans of het herderlijk karakter ook aan de ambtelijke vergaderingen is, of is het meer persoonlijk?

Later uit Noordmans opnieuw zijn bezwaren tegen kanselboodschappen in een presbyteriale kerk.¹²³⁶ Dit moet hoogstens gebeuren als er sprake is van noodgevallen. Zijn kritiek heeft ertoe geleid dat bij het vaststellen van de redactie van het ontwerp de kanselboodschappen vervallen.¹²³⁷

15.5.3. De belijdenisgeschriften

In de reeds eerder genoemde inleiding van Wagenaar bij het door hem gemaakte concept noemt hij de Nederlandse Geloofsbelijdenis een magistrale samenvatting van het christelijk geloof.¹²³⁸ Hij spreekt niet over 'hun' geloof, maar over 'het' christelijk geloof. Voor hem worden door een opnieuw belijden de vroegere belijdenissen niet terzijde gesteld, maar wordt er voortgebouwd 'op de bodem der belijdenisgeschriften'. Zij blijven behoren tot het geloofsbezit van de kerk. Om die reden wil Wagenaar in zijn concept dat de kerk haar belijdenissen bijeenbrengt in een belijdenisboek.

In de commissie gaat ook Scholten ervan uit dat de kerk tegenover de moderne machten bepaalde dingen krachtig naar voren brengt en opnieuw formuleert, maar 'met intact laten van de belijdenisgeschriften'.¹²³⁹

Emmen is blij dat Wagenaar de belijdenisgeschriften met name noemt. Zo worden de continuïteit en katholiciteit van het belijden geaccentueerd. Met katholiciteit bedoelt hij niet zoiets als binding, maar het geloofsbezit (*depositum fidei*).

Hierbij merkt Van Ruler op: 'In belijden zit de erkenning: God heeft Zijn waarheid evident gemaakt, nu is het licht om de kerk en zij spreekt. Die moed is het eerste kenmerk van haar belijdenis.'¹²⁴⁰

Wagenaar heeft in zijn concept de volgende belijdenisgeschriften opgenomen: het Apostolicum, de Geloofsbelijdenis van Nicea, de Geloofsbelijdenis van Athanasius, de Geloofsbelijdenis van Genève en de Nederlandse Geloofsbelijdenis van 1566, met de Dordtse Leerregels.

¹²³⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 394v.

¹²³⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 442.

¹²³⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 518.

¹²³⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, XLIX.

¹²³⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 153.

¹²⁴⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 270.

In het concept wordt de Heidelbergse Catechismus niet genoemd in art. VIII, maar in art. XII over de catechese. De commissie is van mening dat ze in het artikel van het belijden zelf genoemd moet worden.¹²⁴¹

In het stuk *Richtlijnen voor de bespreking van het onderwerp: 'de komende kerkorde' op de aanstaande buitengewone classicale vergaderingen* schrijft de commissie dat de kerk zich richten moet naar de belijdenis van de vaders, zoals die vervat is in de oecumenische symbolen, terwijl deze zelfde Hervormde Kerk, als stammende uit het gereformeerd protestantisme hier te lande, ook op de bodem van de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels moet blijven staan.¹²⁴²

De Catechismus van Genève is een hoofdstuk apart. Van Ruler vestigt in de commissie de aandacht erop dat deze niet genoemd wordt, evenmin als de belijdenisgeschriften van de Walen.¹²⁴³ Berkelbach van der Sprenkel wil ze niet noemen. De Vos vindt de Catechismus van Genève geen geestelijk eigendom van onze kerk. Severijn wijst op de mogelijkheid deze in de ordinantie op te nemen. Van Ruler brengt ertegen in dat de Catechismus van Genève in de Acta van de Synode van Emden van 1571 wel voorkwam. De commissie kiest voor het plaatsen van deze catechismus in de ordinantie.

15.5.4. In gemeenschap met

De commissie voor de kerkorde heeft heel wat mogelijkheden overwogen ten aanzien van de formulering van de continuïteit van het belijden:

Op de bodem van – in continuïteit – wortelend op de belijdenis – in aansluiting aan – in overeenstemming met – instemmende met – levende uit het geloof der kerk – in gemeenschap met de kerk – staande in het geloof der algemene christelijke kerk – staande in de belijdenis der reformatorische kerk – staande in de belijdenis der christelijke kerk – in het belijden der christenheid – één in haar getuigenis met – zich richtende naar de belijdenis der gereformeerde kerk.¹²⁴⁴

Besloten wordt tot de *eenvoudigste* formulering: 'in gemeenschap met het belijden der vaders'. Op voorstel van Emmen wordt tegelijk de actualiteit erbij betrokken: 'en in het besef van haar verantwoordelijkheid voor het heden'. Van Ruler stelt voor dat de kerk belijdenis doet *van de openbaring van de drie-enige God*.

Dat het belijden 'in gemeenschap met' consequenties heeft, wordt ook duidelijk waar bij het belijden geformuleerd wordt *'levende in de uit de Schrift geputte belijdenis'*.

In het stuk *Richtlijnen voor de bespreking van het onderwerp: 'de komende kerkorde' op de aanstaande buitengewone classicale vergaderingen* schrijft de commissie aan de kerk: 'Als de Nederlandse Hervormde Kerk in waarheid openbaring wil zijn van de ene, heilige, algemene christelijke kerk, zal zij, als deze, zich moeten richten naar de belijdenis van de vaders.'¹²⁴⁵

In de notulen vinden we eigenlijk weinig discussie binnen de commissie over de formulering 'in gemeenschap met'. Mogelijk is dit mede te verklaren vanuit het feit dat Severijn

¹²⁴¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 152v.

¹²⁴² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 447.

¹²⁴³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 308v.

¹²⁴⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 270.

¹²⁴⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 447.

juist bij de behandeling van art. X absent was.¹²⁴⁶ Dit betekent dat we een stuk exegetisch missen. Bij de ontmoeting met de afgevaardigden van de Gereformeerde Kerken in Nederland (20 februari 1948) wordt door Haitjema gezegd dat art. X geen compromis is, maar: 'door een wonder van Gods genade, zonder loven en bieden, "aus einen Guss" geformuleerd.'¹²⁴⁷

In deze ontmoeting wordt er wel een brede uitleg gegeven, als Praamsma als zijn uitleg geeft dat de formulering het dynamische van het belijden wil aangeven. Hij brengt naar voren dat er ook sprake moet zijn van gebondenheid aan de belijdenis der vaderen.¹²⁴⁸

Praamsma vindt dat de bepalingen van art. X ook zo gehanteerd kunnen worden dat er in de kerk feitelijk niets verandert. Berkelbach van der Sprenkel wijst erop dat de kerk tot 1795 al ondertekenende hoe langer hoe meer supranaturalistisch werd. Gravemeyer brengt naar voren dat de formule 'in gemeenschap met' juist prachtig is. 'Wij zingen in gemeenschap met de kerk het lied van de belijdenis mee. Heel art. X is in de verste verte niet als een compromis bedoeld.' Van Ruler zegt dat de kerk niet aan de formule, maar aan de religie is gebonden. Als Nauta naar voren brengt dat er een band moet zijn, opdat niet iedere ketter zijn letter hebbe, antwoordt Van Ruler: 'De uitdrukkingen "in gemeenschap met" en "levende in de belijdenis" stellen die band.'

Den Hartogh zegt dat hij graag iets gevonden zou hebben wat erop wees dat de belijdenis niet werd losgelaten en bepaalde hoofdwaarheden nadrukkelijk werden gehandhaafd. Hij zegt dat zij als gereformeerden een handhaving vrezen van de beruchte 'geest- en hoofdzaakformule'. De Vos onderstreept nogmaals dat art. X geen compromis is. Ondertekening van de belijdenis geeft nog geen garantie. Dan kan gemakkelijk de gedachte postvatten: We zijn er. De kerk moet echter in de religie van de belijdenis leven. Het moet tot een levend belijden van de belijdenis komen. Nauta zegt dat deze toelichting hem art. X meer doet waarderen. Praamsma wil op grotere stringentie in de formulering blijven aandringen. Het gaat bij het belijden niet alleen om de daad van de ziel, maar ook om het 'wat' van de belijdenis. Het gaat om waarheid of onwaarheid. 'De uitdrukkingen: "in gemeenschap met", "de weg" en "levende in" laten teveel speelruimte.'

Den Hartogh spreekt zijn verheuging uit over de kerstening bij de hervormden ten aanzien van de belijdenis. 'Is het dus zo dat elk lid van de Hervormde Kerk van de ambtsdragers vraagt dat zij de drie-eenheid van God belijden, en dat Christus waarachtig God en mens is? Druk dat dan toch uit! Wat de fundamenten van de kerk zijn, en de weg van het belijden moet toch een begin hebben, een vastgedacht uitgangspunt.'

Van Ruler antwoordt dat Den Hartogh niet overvraagt, maar ondervraagt. 'Het gaat ons om de hele belijdenis. Niet om een stukje. De hele belijdenis geldt.' Praamsma vraagt of 'in gemeenschap met' dus betekent 'gebonden aan'. Berkelbach van der Sprenkel antwoordt hierop: 'Het betekent meer.' Dit is geen incidentele gedachte van een commissielid. In de ontmoeting met de leidende figuren uit de kerk heeft Van Ruler op een vraag van H.G. Groenewoud geantwoord dat 'leven in' toch meer is dan 'overeenstemmen met'. En dat een strakker band niet wel mogelijk is.¹²⁴⁹

De Vos lijkt nu in te grijpen: 'Maar wij mogen ons niet confessioneler voordoen dan we zijn. Dat 'in gemeenschap met' houdt inderdaad *zekere* (curs. RvK) gebondenheid in, maar

¹²⁴⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 252.

¹²⁴⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 592.

¹²⁴⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 590-3.

¹²⁴⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 577.

de nadruk daarbij valt op de religie van de belijdenis. En “de weg” veronderstelt een zekere ruimte.’ Van Ruler geeft nog een verdieping aan deze ruimte door te zeggen: ‘Wij moeten de belijdenis recht opvatten. Wij belijden geen zaken, maar God.’¹²⁵⁰

Reeds eerder heeft Van Ruler gezegd dat ‘uit de gegevens van de kerkorde niet materiaal’ afgeleid mag worden ‘wat de kerk belijdt’.¹²⁵¹ Wat de kerk belijdt staat in de belijdenis. In art. X wordt de verhouding ten opzichte van de belijdenis duidelijk gesteld. Severijn komt hier even later op terug en zegt: ‘Waarom laten we X dan niet uitvallen en stellen we niet eenvoudig dat de kerk gehouden is aan de belijdenis van de vaderen? Waarom zijn wij zo bang voor de band met de belijdenis?’ Hij stelt tevens dat er in wezen geen verschil is tussen ‘belijdende kerk’ en ‘belijdenis kerk’.¹²⁵²

Haitjema wijst erop dat een historisch geschreven confessie alleen binding krijgt als ze in de kerk des Woords actueel wordt. De gebondenheid wordt hier vanuit de belijdenis geformuleerd. Hij wijst vervolgens op de gebondenheid van de ambtsdrager in de zinsnede dat de ambten gehouden zijn zich te bewegen in de weg van het belijden van de kerk. Het is ook duidelijk Wie er wordt beleden: de Christus, als Hoofd der kerk en als Here der Waarheid.

Aan het slot van deze paragraaf wil ik nog weergeven wat er in de commissie is gezegd over ‘in de weg van het belijden’. Deze uitdrukking raakt direct de betekenis van ‘in gemeenschap met’. Bij het vaststellen van de eindredactie gaat Severijn in op deze uitdrukking. Hij zegt wel iets te begrijpen van het dynamische in het belijden, maar aan de andere kant: De mens blijft dezelfde, de weg der zaligheid blijft dezelfde, de kracht van God tot zaligheid blijft altijd zichzelf gelijk. ‘Er is in het belijden een blijvend iets en dat is primair.’¹²⁵³ Noordmans antwoordt dat de theologie die achter het verband zit waarin de betreffende uitdrukking voorkomt, ook zo kan worden uitgelegd dat de Heilige Schrift herhaald moet worden. Hij citeert Karl Barth die zegt: ‘God blijft God. Hij moet in de dood telkens weer Zijn levendmakend Woord spreken. Het belijden beweegt zich *vanwege de herhaling* (curs. RvK).’ ‘De val om de ketter te snappen moet opnieuw scherp gezet. Want de kerk ziet er telkens anders uit. Dat is de zin van de weg van het belijden.’ Haitjema vult aan: ‘Als u art. 10 van de kerkorde helemaal leest, dan ziet u dat er daar van verneveling geen sprake is. Dat “in de weg zijn” is echter een nieuwtestamentische uitdrukking. De weg is, datgene, wat door God is vastgelegd, waarop we gaan moeten, telkens weer God lovend en belijdend.’ Gravemeyer vindt de weg van het belijden juist een sterke uitdrukking, omdat wij ons voor twee dingen moeten hoeden: voor de belijdeniskramp en voor de bandeloosheid. Berkelbach van der Sprenkel stelt vervolgens voor om in art. X te lezen: ‘in deze weg van het belijden der kerk’. Dit voorstel wordt aanvaard.

15.5.5. De verhouding tussen Schrift en belijdenis

Volgens Emmen heeft de belijdenis een speciale functie: zij is uitlegging van de Heilige Schrift na moeilijkheden. Daarom moet zij in de kerkorde ook niet voorop. Ze is een zaak van uitlegging, ze is niet *petrofact*.¹²⁵⁴ Om die reden moet in de preambule van art. VIII uitkomen dat de belijdenis genormeerd is aan de Heilige Schrift en zo moet er gesproken

¹²⁵⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 593.

¹²⁵¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 592.

¹²⁵² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 593.

¹²⁵³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 540v.

¹²⁵⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 249.

worden over de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift. Hierbij moet ook een weergave gevonden worden van het subjectieve moment.

Door de preambule over de Heilige Schrift wordt de gradatie in gezag tussen de Heilige Schrift en de belijdenis helder aangegeven. Niet de belijdenis maar de Heilige Schrift is bron van de prediking en regel van het geloof.

Dit betekent niet dat de belijdenis als zodanig van een geheel andere orde is. Van Ruler wil dan ook de notie opgenomen hebben dat deze belijdenis een herhaling en samenvatting van de Heilige Schrift is.¹²⁵⁵ Ook al ziet hij onjuistheden in de belijdenis, de kerk heeft toch het recht getroffen: *hominum confusione, Dei providentia* (Gods voorzienigheid in de verwarring der mensen). Zo wordt ten slotte geformuleerd dat de belijdenis der vaders uit de Schrift geput is. Zo wordt zowel het principiële onderscheid tussen de Heilige Schrift en de belijdenis, alsook de relatie duidelijk.

De commissie schrijft in het stuk *Richtlijnen voor de bespreking van het onderwerp: 'de komende kerkorde' op de aanstaande buitengewone classicale vergaderingen* dat de Heilige Schrift als de enige bron van de prediking en als regel des geloofs de laatste norm voor het zuivere belijden van de kerk is.¹²⁵⁶ Hierbij gaat het erom, zoals Van Ruler tijdens de ontmoeting met de leidinggevende figuren uit de kerk antwoordt aan G.J. Streeder, dat het om de gehele Schrift moet gaan.¹²⁵⁷

15.5.6. De belijdenisvragen

Wagenaar heeft in zijn concept in art. XIII ook de belijdenisvragen geformuleerd die aan de nieuwe lidmaten gesteld zullen worden.¹²⁵⁸ Als dit punt in de commissie ter sprake komt, oppert De Vos dat deze vragen niet in de kerkorde thuishoren, maar in het kerkboek. Wagenaar is het hier niet mee eens. Zoals de proponentformule de toelating tot het ambt bepaalt en in de kerkorde thuishoort, zo vormen de belijdenisvragen het criterium voor de toelating tot het lidmaatschap.¹²⁵⁹ De commissie is het erover eens dat zij de belijdenisvragen en de proponentformule moet ontwikkelen.

15.5.7.1. Het opzicht over de leer in art. X

Wagenaar acht het in zijn inleiding niet onmogelijk dat iemand met zijn leringen buiten de grenzen van de kerkelijke verkondiging treedt. Hierbij zal zijns inziens de contemporaine belijdenis maatgevend moeten zijn.¹²⁶⁰ Hij schrijft verderop dat er naast de kerkvisitatie nog twee terreinen van geestelijke aard zijn waarvoor een afzonderlijke voorziening nodig is, namelijk het opzicht over het geloofsbezit en over de levenswandel.¹²⁶¹ De vraag naar

¹²⁵⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 272.

¹²⁵⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 447.

¹²⁵⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 577.

¹²⁵⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 5.

¹²⁵⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 151v.

¹²⁶⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, L.

¹²⁶¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, LV-LVII. Aanvankelijk heeft Wagenaar onder het opschrift 'Het opzicht' verscheidene zaken samengebracht: de kerkvisitatie, het opzicht over de levenswandel, de inspectie, het financiële toezicht, de behandeling van de administratieve bezwaren en geschillen. Bij de behandeling van het ontwerp vindt er een herschikking plaats, waarbij het opzicht over het leven van de gemeente en haar leden losgemaakt wordt van het opzicht over het administratieve en financiële bestel, het opzicht over het geloofsbezit gaat naar art. IX (later X) en dit wordt dus opzicht over het belijden (297v).

de 'leertucht' is weliswaar een van de moeilijkste twistappels uit het verleden, maar toch kan een belijdende kerk niet een regeling missen met behulp waarvan gezegd kan worden: u bent over de grens heen. 'De kerk vat in de belijdenis haar geloof en de richtlijnen daarvoor samen. Wie daarmee in strijd komt, moet kerkelijk kunnen worden aangevat.' Er zal wel een traditie moeten groeien waarbij in de hoofdzaken eenheid en in de bijzaken verscheidenheid wordt betracht. Wagenaar ziet het criterium niet positief: u moet dit of dat inzicht hebben, maar negatief: dit inzicht wijkt zó af dat het in de brede gemeenschap toch niet meer te aanvaarden is.

In de discussie over de belijdenisvragen komt ook de tucht ter sprake. Scholten geeft het spanningsveld aan dat de vraag naar de tucht gebonden moet zijn aan de belijdenis in haar geheel. Enerzijds moet men bij de tuchtoefening niet bepaalde stukken van uitgelichte formulieren vastgrijpen, anderzijds mag men ze door de formule 'geest en hoofdzaak' ook niet krachteloos maken.¹²⁶²

Als binnen de commissie de gedachten in de richting van een nieuw leerboek gaan, wijst Wagenaar erop dat hij ook een maatstaf nodig heeft bij het opzicht over de leer. Er moet een norm zijn. Dit punt wordt door Wagenaar later bij de behandeling van art. VIII opnieuw naar voren gebracht. Het gaat hem om nieuw belijden in de zin van de werkorde én om het verkrijgen van een norm om de grenzen voor de bediening van Woord en sacrament aan te geven, waarbuiten men niet treden kan.¹²⁶³

De commissie is van mening dat de kerk leertucht behoeft, maar is er niet op uit. Zo wil Haitjema in de volgorde van de artikelen de belijdenis niet direct na de ambtelijke vergaderingen, omdat dit te veel accent op de leertucht zou leggen.¹²⁶⁴ Bij de behandeling van art. VIII (wordt later X) wil De Vos het normerende ook liever weghouden, want dan wil men er zo veel of zo weinig mogelijk in zetten. Dan loopt het onbevangen belijden gevaar.¹²⁶⁵ Van Ruler noemt het echter onvermijdelijk, want er moet iets komen van opzicht en tucht. In de tucht fungeert de belijdenis ook. De Vos voelt dit aan en wijst erop dat het dan nodig zal zijn duidelijk te doen uitkomen dat de belijdenis genormeerd is aan de Heilige Schrift. Hierop zegt Emmen dat het artikel dus moet openen met een preambule waarin de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en het *depositum fidei* in de actualiteit worden gesteld.

De commissie voor de kerkorde besluit unaniem om in art. VIII (later X) het element van de binding vast te leggen.¹²⁶⁶ De binding wordt uitgesproken voor de ambten, vergaderingen, organen en bedieningen: ze zijn gehouden in al hun spreken en handelen zich te bewegen in deze weg van het belijden der kerk. Dat het bij het subject om de gehele kerk gaat, wordt later nog eens nadrukkelijk vastgelegd.¹²⁶⁷ In het stuk *Richtlijnen voor de bespreking van het onderwerp: 'de komende kerkorde' op de aanstaande buitengewone classicaal vergaderingen* wordt als een van de perspectieven die voor de commissie richtinggevend waren ook genoemd de aanvaarding van het normerende karakter van Schrift en belijdenis, niet alleen voor de synode vanuit de formulering van de werkorde, maar voor de hele kerkelijke samenleving.¹²⁶⁸

¹²⁶² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 151.

¹²⁶³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 267.

¹²⁶⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 248.

¹²⁶⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 267.

¹²⁶⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 269.

¹²⁶⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 518.

¹²⁶⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 447.

In de ontmoeting met de afgevaardigden van de Gereformeerde Kerken in Nederland vraagt Nauta hoe de hervormden zich de handhaving van de kerkelijke tucht voorstellen. Hij vreest dat er in de praktijk niets van zal komen. 'Dat er in de kerk ambtsdragers zullen blijven die zich buiten de weg van haar belijden bewegen.'¹²⁶⁹ Den Hartogh wijst erop dat een klacht van een kerkenraad door een provinciale kerkvergadering vanaf het begin kan worden afgewezen.¹²⁷⁰ Van Ruler antwoordt dat dit inderdaad geen ideale oplossing is. Op dit punt is het ideaal van de presbyteriale kerkorde niet volledig gehandhaafd 'met het oog op de zwakheid van de tijden'.

In de bespreking met een delegatie van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden en de Hersteld Evangelisch Lutherse Kerk komt de zaak van het opzicht ook ter sprake.¹²⁷¹ Golterman is tegen eventuele sancties. Zondige mensen kunnen die niet toepassen. Zeydner wijst erop dat zij dit doen als geroepenen van God. Emmen brengt naar voren dat de kerk moet kunnen zeggen: Deze verkondiging kan de onze niet zijn, want hier wordt een andere God gepredikt.

15.5.7.2. Het opzicht in art. XX en in ord. 11

Bij de behandeling van het kerkordeartikel over het opzicht vraagt Wagenaar of er niet gesproken moet worden over '*de middelen van het kerkelijk gezag*'.¹²⁷² Van Ruler voelt er niet veel voor, hij spreekt liever over '*kerkelijke tucht*'. Berkelbach van der Sprenkel wijst erop dat er voor dit woord gekozen is om de psychologische achtergrond van het woord 'tucht' te vermijden. Van Ruler antwoordt: 'In tucht zit ook het onderlinge, de gemeenschap der Heiligen. In het gezag het van één kant afkomende.'¹²⁷³ Hij ziet achter gezag de curie oprijzen. Berkelbach van der Sprenkel doorziet het probleem en zegt: 'Wij bedoelen tucht en wij zeggen gezag, laten we dan ook tucht zeggen.' Hiertoe wordt gelijk besloten. Om willekeur uit te sluiten wordt geformuleerd: 'Indien nodig gaat de kerk over tot toepassing van *de daartoe aangewezen bijzondere middelen* ter handhaving van de kerkelijke tucht.' Zo is de kerk gebonden aan *bepaalde* tuchtmiddelen. Van Ruler betreft in zijn voorstel ook het apostolaat erbij: 'Het opzicht heeft ten doel de opbouw van de gemeente en *de bevordering van haar dienst in de wereld*.' Met deze formulering bedoelt Van Ruler tegelijk impliciet aan te geven dat de dienaren des Woords een bijzonder kwetsbare plek hebben qua opzicht en tucht. Wagenaar wil het artikel laten zoals het is en geen scheiding maken tussen leden en ambtsdragers. Van Ruler ziet de diepste kerkelijke wortel van onderscheiding in de prediking. Het Woord Gods komt van de andere kant tot de gemeente, 'tot de dienst waarvan de ambtsdragers geroepen zijn. De gemeente antwoordt. De ambtsdrager staat dus in een bepaalde, bijzondere positie en is uitverkoren tot deze dienst uit de gemeente.' Zijn voorstel is dan ook: 'Het opzicht over de belijdenis en wandel der leden, *inzonderheid van de ambtsdragers*.'

De commissie voor de kerkorde heeft heel zorgvuldig geworsteld om de juiste weg met de tucht te kiezen. Er wordt ook voor dit onderdeel een subcommissie ingesteld om voorbereidend werk te doen voor de ordinantie voor het opzicht. Deze commissie dient een voorstel in waarvan de toelichting gevonden wordt bij de stukken voor de vergadering van

¹²⁶⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 593.

¹²⁷⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 593.

¹²⁷¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 606.

¹²⁷² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 312.

¹²⁷³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 312.

21-23 november 1946.¹²⁷⁴ In art. 6 en volgende is het opzicht over prediking en catechese opgenomen. De subcommissie schrijft hierbij voor het probleem gestaan te hebben dat de kerk enerzijds moet weren wat haar belijden weerspreekt (art. X) en dat anderzijds voorkomen moet worden dat de kerk ten prooi wordt aan een repeterende uitbanning van afwijkende inzichten en leringen. Daarom heeft men ervoor gekozen dat de dienaar des Woords bij verkondiging en catechese gebonden wordt aan de belofte die hij heeft afgelegd bij zijn komst in de kerk. De leertucht tegen de dienstdoende predikanten beperkt zich dan tot die gevallen waarin iemand tijdens zijn ambtsbediening zo van inzicht en overtuiging verandert dat hij geacht moet worden buiten zijn proponentsbelofte te zijn getreden en bij volharding daarin van zijn ambt ontheven wordt. Op deze wijze wordt men niet gebonden aan één bepaalde statische formulering, maar aan het dynamisch belijden der kerk, zoals dit door de bedding van art. X stroomt.

Bij de bespreking in de commissie blijkt Noordmans het hier principieel mee oneens te zijn. 'Wanneer men het zwaartepunt van de leertucht naar de ingang tot het ambt verlegt, dan heeft men de figuur van de aan zijn instructie gebonden ambtenaar.'¹²⁷⁵ Hij verwijst naar de tuchtzaken van de NSB-predikanten. 'Zij worden niet gecensureerd op hun proponentsbelofte, maar om hun afwijkingen midden in de tijd. Door de gang van het leven wordt men voor allerlei nieuwe dingen gesteld. Er moet een maatstaf zijn voor de tucht, middenin de gang der historie.' Zeydner is het ermee eens dat opgetreden moet worden als men kerkverwoestend tekeergaat, maar juist daarom moet er aan de ingang van het ambt een bindende verklaring zijn waaraan geappelleerd kan worden. Noordmans blijft erbij dat bij de inzet van de tucht niet teruggegrepen mag worden op de belofte aan de ingang van het ambt. Noordmans blijft op dit punt bij zijn mening en komt hier ook in de volgende vergadering over ord. 11 op terug. Hij noemt de belofte een zaak van de jongelingschap. Hier ligt de kapitale fout van deze opzet.¹²⁷⁶ Wagenaars verweer dat er toch een titel nodig is waarop men de ketter grijpen kan, noemt hij te formeel. Later zegt hij dat de proponentsbelofte iets moet hebben van het blij getuigenis van iemand die voor een grote taak staat.¹²⁷⁷ De Vos zegt dat hij het bezwaar van Noordmans alleen zou kunnen delen als er in de proponentsformule een stuk belijden stond. Het is redelijk te appelleren op een afspraak dat hij zijn ambt verliest als hij buiten de weg van het belijden van de kerk raakt. Wagenaar gebruikt als argument dat als er niet op een verklaring teruggegrepen kan worden, zo'n predikant kan zeggen: Ik ben sacrosanct. Hij kan zeggen: 'U hebt mij zonder meer aanvaard.'

Uiteindelijk is de proponentsformule niet in de tekst opgenomen. De discussie heeft er wel toe geleid dat de zaak van Schrift en belijdenis nauwkeuriger is geformuleerd, zowel in ord. 11 alsook bij de proponentsformule, door beide direct te verbinden met art. X (zie 15.6.4.2). De formule is op deze wijze meteen van het gevaar ontdaan mede met het oog op de tucht geformuleerd te zijn. Zij is echt proponentsformule.

Meer zaken zijn in de discussie uitgekristalliseerd. Aanvankelijk werden het opzicht over de wandel en over de belijdenis apart behandeld en wel zodanig dat de artt. 4 en 5 handelen over het opzicht over het leven en art. 6 over het opzicht over de belijdenis en dan

¹²⁷⁴ De subcommissie bestaat uit: Zeydner, Severijn, Boonstra, Haitjema, Gravemeyer en Wagenaar. Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 406v.

¹²⁷⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 433.

¹²⁷⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 440.

¹²⁷⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 470.

alleen van de dienaren van het Woord. De leden van de gemeente vielen dus alleen onder 4 en 5 en de predikanten wat hun leven betreft onder 4 en 5 en met hun leer onder 6. Severijn wijst erop dat ook 'leken' ketterijen kunnen leren.¹²⁷⁸ Van Ruler valt hem hierin bij en zegt dat er wel een zeker onderscheid moet zijn, 'maar het is inderdaad onaanvaardbaar, dat de kerk alleen in haar "geestelijkheid" zou belijden.' De discussie heeft ertoe geleid om hoofdstuk 2 te noemen: *Het opzicht over belijdenis en wandel der leden*. Inhoudelijk zijn in art. 4 niet alleen leden en ambtsdragers bij elkaar gebracht, maar eveneens is de eenheid tussen leer en leven hersteld. Het onderscheid dat er nochtans is, wordt aangegeven in art. 5 door formeel een verschil in procedure te tekenen: het opzicht over de leden wordt gehouden door het consistorie, over de ouderlingen, diakenen en hen die in een bediening gesteld zijn door de classicale vergadering en over de dienaren des Woords door de provinciale kerkvergadering. Heel fijnzinnig werkt de discussie ook door in de verandering van de titel boven hoofdstuk 4. Deze wordt van *Opzicht over de belijdenis van de dienaren des Woords* veranderd in *Het opzicht over de dienst des Woords en de catechese*. Hoofdstuk 2 handelt nu over de belijdenis en wandel van de leden persoonlijk, hoofdstuk 4 is niet gericht op een persoon maar op de uitoefening van het ambt.

Er is ook uitvoerig gesproken over de vraag wanneer iemands belijdenis in het geding is. Noordmans wijst erop dat Barth als lid van de kerk zou moeten worden afgezet om zijn opvattingen inzake de kinderdoop, maar als dogmaticus moet hij naar zijn mening meer armslag hebben.¹²⁷⁹ Onder de nieuwe kerkorde kan een predikant niet meer met zijn particuliere meningen de kansel op. Severijn zegt dat een zaak alleen zal worden aangepakt als er beroering komt. Noordmans vindt dat er remmen moeten worden aangebracht, opdat de kerk niet de weg van 1886 op gaat.¹²⁸⁰ De Vos vraagt wat 'de kardinale stukken van het geloof zijn' waarover het ontwerp spreekt. Dokter schreef onlangs in *In de Waagschaal* over de maagdelijke geboorte. Volgens Dokter zou hier de grote scheiding vallen, terwijl Berkhof dit punt niet zo belangrijk vindt. Hoe moet dit als zij samen in de synode zitten? Hij vreest grote ongelukken, omdat de leer van de Hervormde Kerk in de praktijk zeer weinig vaststaat.¹²⁸¹ Wat kardinaal is, wisselt volgens De Vos met het oogblik.

Berkelbach van der Sprenkel brengt naar voren dat het bij de leertucht niet om louter intellectuele dingen gaat, maar om de vraag of de synode in bepaalde omstandigheden zal hebben te zeggen: Dit hindert de kerk op de weg van haar belijden. Dat is het criterium: 'Staat deze leer de loop van het Woord Gods in de weg?' De Vos vraagt wie dit uitmaakt. De orthodoxen die allen en alles precies kunnen indelen, staan het belijden net zozeer in de weg als de Zwinglibond, omdat ze in negentiende eeuw blijven zitten en niet omdat ze dit of dat loochenen. Van Ruler zegt dat de leertucht een historische daad moet zijn die dan gesteld wordt als het Woord zijn loop niet meer kan hebben.

Gaandeweg groeit ook deze formulering. Eerst wordt geformuleerd dat het erom gaat dat het belijden van de dienaar des Woords 'in strijd is met het belijden der kerk'.

Tevens wordt art. X van de kerkorde direct genoemd: 'overeenkomstig art. X van de

¹²⁷⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 439.

¹²⁷⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 439.

¹²⁸⁰ O.a. schorsing van 5 predikanten, 42 ouderlingen, onder wie Kuyper, Rutgers en een paar andere hoogleraren van de Vrije Universiteit, en 33 diakenen door het classicaal bestuur. De Jong, *Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 354-7.

¹²⁸¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 440.

kerkorde'.¹²⁸²

Bij de behandeling van het opzicht brengt Van Ruler het algemene bezwaar naar voren dat het beroep op Gods Woord behalve bij het gravamen nergens is ingeschakeld. Hier wordt het feit gemist dat het Woord Gods boven al het menselijke gaat. Dit wordt overgenomen en in art. X worden in de alinea over het opzicht de woorden opgenomen: 'de roeping naar de regel van Gods Woord opzicht te oefenen over haar leden, in het bijzonder over de verkondiging ...'¹²⁸³ Een verfijning treedt verder op in de oorspronkelijke zinsnede 'strijdig met de kardinale stukken van het christelijk geloof'. Van Ruler vindt dit niet kerkelijk gedacht. 'Men heeft in de kerk heel de belijdenis om zich heen. Daar mag men geen kardinale punten uitknippen.'¹²⁸⁴ Toch moet er iets zijn van indifferente en kardinale stukken. Zeydner stelt voor dat het gaat om zaken 'die de fundamenten der kerk aantasten'. Dit wordt later de formulering.

Gedurende de diverse besprekingen is de tucht gegroeid van judicieel naar justitieel. Het eerste concept sprak uit het ten slotte aan iemands fatsoen over te laten om heen te gaan. Wagenaar wijst erop dat de leden van de commissie voelden dat men het indisputabele niet kon omzeilen.¹²⁸⁵ Noordmans onderstreept dit: 'Als iemand andere gevoelens heeft, mag men niet verwachten, dat hij zelf het ambt zal neerleggen. Dat mag men zo iemand ook niet vragen. Dan moet men hem afzetten.' Severijn vult aan: 'Dat moet de kerk d rven.' Later wordt op voorstel van De Vos de mogelijkheid geformuleerd dat als de kerk van een dienaar des Woords heeft uitgesproken dat zijn belijden het belijden der kerk weerspreekt, de generale synode eerst de gelegenheid geeft om vrijwillig zijn ambt neer te leggen, zodat de acte van ontheffing niet hoeft te worden voltrokken.

Als de zaak in de synode komt, moeten ook drie doctores de kerk van advies voorzien. Wagenaar heeft in de commissie gezegd 'dat de procedure stroef moet zijn en dat in een kerkvergadering met 2/3 niet theologen een theologisch advies zeker niet mag ontbreken.' Haitjema acht de doctores ook noodzakelijk, 'anders worden de beslissingen genomen door incompetent lidmaten en deels weinig competente predikanten.'¹²⁸⁶ Wie de doctores zijn, wordt later geregeld bij de ordinantie voor het doctoraat. Zo blijft de tucht bij de kerk zelf, terwijl de kerk tegelijk beseft 'het intellectuele niet te kunnen vermijden'.¹²⁸⁷

In een overgangsbepaling wordt geregeld dat de kerk de eerste tien jaar niet tot ontheffing uit het ambt zal overgaan. De kerk moet eerst de tijd krijgen om te leren belijden. Tegelijk voelt de commissie het probleem dat zeer extreme gevallen de kerk de das om kunnen doen. Emmen zegt: 'De situatie wordt toch wel moeilijk als je in de tien jaar niemand kwijt kunt raken.' De commissie besluit dit probleem aan de synode te melden.¹²⁸⁸ Het feit dat er ook een conceptformulier gemaakt wordt voor uitsluiting uit de gemeente van Christus laat zien dat de gedachte van de tucht niet louter als een theoretische wordt gezien.¹²⁸⁹

Tijdens de conferentie met leidinggevende figuren uit de kerk (14-16 januari 1948) spreekt

¹²⁸² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 470.

¹²⁸³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 471.

¹²⁸⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 472.

¹²⁸⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 440.

¹²⁸⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 471.

¹²⁸⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 441.

¹²⁸⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 624, 643.

¹²⁸⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 644-7.

Van Lunzen zijn verzet uit 'tegen de leerstukstaketsels in het ontwerp. Die moeten er helemaal uit. Het zoeken naar leertucht in een protestantse kerk is het zoeken naar de kwadratuur van een cirkel.' 'Tot de kerk behoren allen die in Jezus' Geest vroom willen zijn. Wij moeten het wagen met de vrijheid die in Christus is.' 'In dit ontwerp vind ik niet slechts een gebaar van leertucht, maar harde leertucht. Wij gaan met dit ontwerp naar Assen.¹²⁹⁰ Spreker wil staan in het volle christendom, maar losgemaakt uit de vele bindingen van het oude christendom, om zo in de lijn van Schweitzer, tot de kern van het christendom door te dringen.¹²⁹¹

Dokter zegt een stringente formulering van de tucht minder belangrijk te vinden dan de Evangelieverkondiging, de worsteling om het zo te zeggen dat het verstaan wordt. Streeder spreekt zijn blijdschap uit over dit ontwerp. Over de leertucht zegt hij: 'Wij moeten ons niet ontveinzen dat wij steeds leertucht hebben gehad, maar dan particularistisch, individualistisch. Nu zal de kerk zelf de leertucht ter hand nemen.' De Groninger hoogleraar J. Lindeboom vindt de uitdrukking 'de fundamenten der kerk' uit ord. 11, art. 11 erg statisch. Veel liever is hem het dynamische van 'de weg waarin zich het belijden beweegt'. De justitiële leertucht wordt door hem van harte verworpen. Hij wil niet verder gaan dan judiciële leertucht, omdat het laatste woord aan het geweten gelaten moet worden.¹²⁹² Later komt hij nog een keer terug op 'de fundamenten der kerk'. Haitjema antwoordt hem dat 'de fundamenten der kerk' niet gemist kunnen worden. 'In het voortbewegen van de kerk moet ook statiek zijn.'¹²⁹³

Diem zou gaarne de plaatselijke gemeente sterker naar voren zien treden en de laatste beslissing in de leertucht zien nemen. De gemeente is naar zijn mening de plaats waar alle geestelijke beslissingen vallen. I. Kievit (Baarn) vindt eveneens dat de plaatselijke gemeente bij de tuchttoefening in het gedrang komt.¹²⁹⁴

De zaak van de tucht komt ook uitvoerig aan de orde in het overleg met de afgevaardigden van de Gereformeerde Kerken in Nederland.¹²⁹⁵ Praamsma brengt naar voren dat er bij de gereformeerden grote zorg leeft over de invloed van de nieuwe theologie in de Hervormde Kerk. De hervormden zeggen tegen de gereformeerden dat zij de tucht verkeerd toepassen, maar de gereformeerden zijn er niet gerust op dat en hoe de hervormden het gaan doen. Hij noemt ook de naam van W. Banning, die in algemene dienst van de kerk staat. Berkelbach van der Sprenkel geeft eerlijk toe dat zij als hervormden met grote vragen zitten. 'Wij zullen moeten wachten op wat de Here mogelijk maakt. En wij verstaan wel iets van uw afwachtende houding. Ook in uw kerken doen zich verwante problemen voor: Wij van onze kant hebben daar ook belangstelling voor.' Haitjema vraagt vervolgens aan Praamsma of de leertucht een kenmerk van het wezen of van het welwezen van de kerk is. Voor hemzelf het laatste. De Hervormde Kerk is ziek. Nochtans stelt art. X dat de kerk weert wat haar belijden weerspreekt. Haitjema is echter beducht dat de tucht zou functioneren op de wijze van de synode van Assen van de Gereformeerde Kerken in Nederland in 1926. Voor het welwezen van de kerk is het van het allergrootste belang dat Banning bereid is zijn private geloofsovertuiging te laten corrigeren door het belijden van

¹²⁹⁰ Synode van Assen 1926. Zie noot 214.

¹²⁹¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 569.

¹²⁹² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 570.

¹²⁹³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 578.

¹²⁹⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 579.

¹²⁹⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 613-5.

de kerk. Praamsma antwoordt dat de tucht voor hem behoort tot het wezen van de kerk. 'Tot de tucht als de hantering van de sleutels, behoort ook de verkondiging.' En bij Banning gaat het niet om een private overtuiging, maar om wat hij in een zeer belangrijk ambt van de kerk, in dienst van de kerk zegt. De tucht bij ambtsdragers luistert nog nauwer, omdat zij een gemeente om zich heen hebben. Nauta geeft toe dat de tucht bij het welwezen van de kerk hoort. Feitelijk is er maar één wezenskenmerk: de zuivere prediking van het Woord. 'Als die er in de Hervormde Kerk was, zou dat geen moeilijkheden geven. Maar op vele plaatsen in uw kerk is die zuivere prediking er niet. Daar zit voor ons de kern van de kwestie.' Zeydner en Emmen wijzen erop dat heel de kerk eerst tot verootmoediging en waarachtig samenleven moet komen, dan komt de tucht ook ernstig ter sprake.

15.5.8. Wijzigen belijdenisgeschriften en indienen van een gravamen

Wagenaar spreekt in zijn inleiding bij het door hem ontworpen concept uit dat het willen wijzigen van een zo lang geleden en uit een zo bepaalde situatie geschreven getuigenis trouwens naar zijn mening de waarde en het karakter van dat belijdenisgeschrift geheel zou miskennen.¹²⁹⁶ Bij deze zin moeten we goed letten op het woordje 'trouwens'. Het geeft aan dat Wagenaar er niet van uitgaat dat een nieuw belijden het oude weerspreekt. Het gaat hem om de eventuele mogelijkheid.

De commissie is van mening dat ieder lidmaat van de kerk het recht en de plicht moet hebben bezwaren tegen het belijden van de kerk in te brengen. Van Ruler stelt voor dat dit moet gebeuren onder beroep op Gods Woord. In de ordinanties wordt toegevoegd dat de bezwaren ook gericht kunnen worden tegen bepaalde uitingen van de kerk terzake van haar belijden.

In een latere bespreking wil Van Ruler nog verder gaan: iedereen moet bezwaar kunnen indienen, ook doopleden.¹²⁹⁷ Berkelbach van der Sprenkel merkt op dat dan ook mensen van andere kerkformaties met hun gravamina kunnen komen. Van Ruler neemt als voorbeeld dat iemand geen belijdenis gedaan heeft, omdat hij tegen de kinderdoop is. Deze man moet een gravamen kunnen indienen. Van Ruler ziet het stuk van de gravamina niet onder het opzicht vallen. Het is niet zozeer een kerkrechtelijk begrip als wel een confessionele term. Hij wil zelfs het hele volk laten meedoen in het belijden. De zaken blijven zoals ze zijn. De commissie kiest voor de belijdende lidmaten, omdat het toch om opzicht gaat en tegelijk om de 'coetus fidelium', de vergadering van de gelovigen.

15.5.9. Een nieuw leerboek

De commissie is unaniem van mening dat het noodzakelijk is dat de kerk zich gaat bezinnen op de inhoud van de belijdenis. Wesseldijk denkt aan de geschiedenis van de Heidelbergse Catechismus. 'Zou men ook nu niet zo'n leerboek aan de kerk kunnen geven waarin deze actuele dingen en hun problematiek zijn vervat?'¹²⁹⁸

Dit idee slaat aan. Zo kan de kerk ten aanzien van het Credo in beweging worden gebracht. Gravemeyer denkt aan een nieuw 'Kort Begrip'. Haitjema ziet er een mogelijkheid in om de belijdenis van de kerk weer tot gelding te brengen.

¹²⁹⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, XLIX.

¹²⁹⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 643v.

¹²⁹⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 153.

De commissie ziet het werk van het 'Kort Begrip' het liefst binnen de commissie ontstaan en wil het dan door één man laten schrijven. Hierbij wordt gedacht aan H. Berkhof. De volgende vergadering ligt er een ontwerpbrief aan de generale synode ter tafel, waarin ook gesproken wordt over het nieuwe leerboek of 'Kort Begrip'. Het gaat om een nieuw, kort en eenvoudig leerboek waarin de geloofsvragen van deze tijd uit Schrift en belijdenis een klaar en helder antwoord ontvangen. De commissie vraagt de synode om de bijzondere opdracht en machtiging om datgene te doen wat nodig is om tot een ontwerp van zo'n leerboek te komen. Tegelijk schrijft de commissie aan de synode dat zij het van veel belang acht indien zoveel mogelijk in de kerk gepeild zou worden of er behoefte bestaat naast de belijdenisgeschriften enkele uitspraken in een nieuw belijden te stellen.¹²⁹⁹ De zaak wordt besproken in de synode op 9 maart 1946. Hier wordt gesteld dat het gaat om een nieuw leerboek.¹³⁰⁰

In haar vergadering van 21-23 maart 1946 benoemt de commissie een subcommissie.¹³⁰¹ Aan Berkhof zal gevraagd worden een concept op te stellen.¹³⁰² In zijn brief van 31 maart 1946 oppert Berkhof nogal wat bezwaren. Hij vraagt zich af of de belijdeniseenheid in de kerk al groot genoeg is. De subcommissie vindt hij vanuit richtingoogpunt zeer gelukkig, maar tegelijk vreest hij op allerlei centrale punten als verzoening, opstanding en uitverkiezing een compromis te moeten zoeken. Ook vraagt hij of het net als in een catechismus om heel de geloofsleer gaat, zij het met modern accent, of gaat het juist om die vragen waarvoor de kerk in deze moderne tijd komt te staan? Moet het stuk via de kerkelijke weg, dus via de classicale vergaderingen? Dat lijkt hem juist. Zijn grootste bezwaar is dat hij nog onlangs een 'Korte Geloofsleer' uitgaf. Hij vreest zich van dit boek niet genoeg te kunnen losmaken.¹³⁰³

Wagenaar roept in herinnering dat het gaat om antwoord op de vragen van de moderne tijd. Bij de vraag in welke vorm het zou moeten, kwam de gedachte aan een 'Korte Catechismus' boven. Er volgt een hele discussie, waarbij blijkt dat de een verduidelijking wenst van het belijden en de ander een nieuw belijden.

De subcommissie gaat aan het werk. Op de vergadering van 23-25 mei 1946 doet De Vos mededelingen over de eerste bijeenkomst. In de synodevergadering van 7 mei 1946 is al door Zeydner meegedeeld dat de commissie voor de kerkorde in eerste instantie wel gedacht heeft aan een nieuwe catechismus, maar daar in haar laatste vergadering op teruggekomen is.¹³⁰⁴ Haitjema wijst erop dat de commissie voor de kerkorde van mening is dat de kerk geen catechetisch leerboek voor de catechismus kan geven voor men over het wezen van het geloof dieper heeft doorgepraat. Daarom is een leidraad nodig waarin het gesprek over het gemeenschappelijk beleden geloof voortgezet wordt. De leidraad moet een kort begrip van geloof voor de belijdende leden geven. Het zal een rijpingsproces in de kerk wekken.

Uiteindelijk leidt het werk van de subcommissie tot het geschrift *Fundamenten en Perspectieven* dat op 19 mei 1949 in de generale synode behandeld wordt.¹³⁰⁵ Het rapport is,

¹²⁹⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 160.

¹³⁰⁰ *Handelingen 1945/46*, 272v.

¹³⁰¹ Te weten: H. de Vos, A.A. van Ruler, K.H. Miskotte, E.L. Smelik, G.P. van Itterzon, J.M. van Veen, A.A. Koolhaas en H. Berkhof.

¹³⁰² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 242.

¹³⁰³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 251.

¹³⁰⁴ *Handelingen 1945/46*, 309.

¹³⁰⁵ *Handelingen 1949*, 305-53.

zoals Smelik aan het einde meedeelt, in de kiem afkomstig van Berkhof.¹³⁰⁶

Wolfensberger deelt als voorzitter van de commissie van rapport mee dat de commissie met grote vreugde met haar rapport in de synode komt. Zijn eigen indruk van het geschrift is ten goede veranderd. Het geschrift heeft gedurende twee dagen aanleiding gegeven ernstig met elkaar over de inhoud van het belijden te handelen. Het wordt door de commissie van rapport wel als een bezwaar ervaren dat de getuigende toon door de exactheid van formuleringen is verzwakt. Men is eveneens van mening dat taal en stijl de mens van nu minder zullen aanspreken. Ook mist men een brede behandeling van de ethiek. De positieve waardering overheerst. De leden van de commissie van rapport, die uit de gehele breedte van de kerk is samengesteld, aanvaardden het gaarne als een proeve van nieuw belijden.

De commissie van rapport heeft ook een ontwerp gemaakt voor een begeleidend schrijven. Ze hoopt dat het geschrift een handreiking zal zijn voor allen die tot de dienst des Woords zijn geroepen en ook zal dienen als leidraad voor het kerkelijk gesprek. De commissie heeft de vaste overtuiging dat hierin de Waarheid Gods, zoals zij in de Heilige Schrift betuigd wordt en door Gods genade in de belijdenisgeschriften van de vaders opnieuw aan het licht getreden is, in duidelijke woorden opnieuw beleden wordt. De zorg voor het rechte belijden is een zorg die de gehele kerk aangaat en daarom ook door de kerk in al haar geledingen gedragen behoort te worden. De commissie hoopt dat het werk ook buiten de kerk de eenheid van de christelijke kerk in Nederland dienen mag.

Het geschrift wil uitdrukking geven aan de fundamenteën en de perspectieven van het belijden. De commissie van rapport gelooft dat in dit werk de religie van de belijdenis der vaders tot uitdrukking is gebracht. Het is nauwkeurig aan de Schrift getoetst, terwijl de belijdenisgeschriften herhaaldelijk ter tafel kwamen. *Het geschrift heeft niet de kracht van de Confessio Belgica* (curs. RvK). Er is geen sprake van dat deze op de achtergrond komt. De belijdenisgeschriften zullen juist meer en op de rechte wijze ter tafel komen. Doch het nieuwe belijden is noodzaak, omdat de gemeente uit het levende Woord gesterkt moet worden.

Miskotte spreekt namens de commissie van ontwerp. Hij roept op het accent te leggen op 'proeve'. De bedoeling is niet het terzijde schuiven van de oude geschriften maar het geven van enige leiding aan de geesten. We hebben heden te maken met een crisis van de theologie. 'Het is een proeve van belijden in deze zin, dat dit het maximum is van dat wat de Kerk thans gemeenschappelijk kan zeggen. Het geschrift wil zeggen wat in prediking en belijden gemeenschappelijk moet klinken.'¹³⁰⁷

De commissie van rapport ziet de uitermate gewichtige functie van het geschrift hierin dat het de kerk zelf op veelal uitnemende punten zal kunnen dienen bij de bezinning op haar eigenlijke en primaire opdracht. Een belangrijk verschil tussen deze proeve en het belijden van de Reformatie is hierin gelegen dat dit geschrift mede ten doel heeft de kerk op weg te helpen naar de eenheid van geloof en prediking, terwijl de 37 artikelen vanuit een eenheid van geloven en belijden geschreven zijn.

De commissie van rapport betreurt dat datgene wat in art. X over de Schrift wordt beleden hier geen nadere uitwerking heeft gekregen. De commissie van ontwerp antwoordt echter dat zij zich eerder in feite door het getuigenis van de Schrift wil laten regeren om zo te komen tot het verstaan van het handelen en van de wegen van God en tot het belijden

¹³⁰⁶ *Handelingen 1949*, 351.

¹³⁰⁷ *Handelingen 1949*, 309.

van Zijn daden, dan dat men de vraag naar het gezag van de Schrift voorop stelt. Hierna worden ter synode de artikelen afzonderlijk besproken en aangenomen.¹³⁰⁸ Als het geheel in stemming gebracht wordt, zijn er twee tegenstemmers. L. Nieuwpoort wil de pijnlijke vraag stellen waarom twee leden tegenstemden. Wat waren hun bezwaren die hen daartoe brachten? Ouderling J.A. Kruithof deelt mee de inhoud van het geschrift, ondanks de eerbied die hij ervoor heeft, nog niet voor zijn rekening te kunnen nemen. J. de Lange meent bewezen te hebben volwaardig mee te willen werken. Er liggen echter enkele punten die voor hem essentieel zijn en die hij mist, zodat hij toch nee moet zeggen. Het gaat hem vooral om de zaak van Wet en Evangelie en van de Schrift. Dit weegt hem persoonlijk zo zwaar dat hij niet mee kan gaan. Hij wil niet zeggen dat wat er ligt allemaal leugen is.

Wesseldijk, de voorzitter van de synode, wil het stuk liever alleen als een *proeve van belijden* aandienen en dit duidelijk meedelen aan de kerk, waarbij erop aangedrongen wordt dat de kerk met dit belijden bezig zal zijn. In het begeleidend schrijven van de synode vinden we de zinsnede: 'En wij matigen ons niet aan, dat deze proeve van beschrijving een vervanging van een belijdenisgeschrift zou zijn. Tot die hoogte zijn wij niet gekomen. Toch laten wij deze proeve uitgaan in de blijde overtuiging dat hiermee een verantwoord poging is gedaan om te spreken in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en in gemeenschap met de belijdenis der vaderen.'¹³⁰⁹ Vervolgens volgt de oproep aan de hele kerk om aan het gesprek deel te nemen, omdat de zorg voor het rechte belijden een zorg is die de gehele kerk aangaat en daarom door de kerk in al haar geledingen mede gedragen behoort te worden. Het stuk is nu weg ter consideratie in de classicale vergaderingen.

15.6. Art. X in de generale synode

Bij de weergave van de behandeling van art. X in de generale synode volg ik dezelfde paragraafindeling als bij de behandeling in de commissie voor de kerkorde. Na een uitvoerige behandeling wordt art. X op 13 juli 1948 met algemene stemmen aangenomen.¹³¹⁰

15.6.1. Nieuw belijden

Bij de behandeling van de kerkorde in de synode (9 juli 1948) geeft de voorzitter eerst het woord aan de voorzitter van de centrale commissie van rapport. Hierna krijgen de synodeleden de gelegenheid voor hun algemene beschouwingen. Als eerste spreekt K.J. van den Berg. Hij vraagt wat onder het belijden van de kerk moet worden verstaan. Vervolgens merkt hij op dat er ook artikelen zijn, waarin hij gaarne duidelijk uitgesproken zag 'dat de belijdenis die we van de vaderen ontvangen hebben, niet door het belijden van nú terzijde kan worden gesteld.' De kerk moet bedenken dat ze een belijdenis heeft, waarvoor de

¹³⁰⁸ De onderwerpen van de artikelen zijn: 1. God, onze koning; 2. De mens, schepsel en zondaar. 3. De verkiezing van Israël; 4. Jezus Christus, God met ons. 5. Jezus Christus in de eenheid van Zijn persoon en Zijn werk. 6. Jezus Christus, de profeet; 7. Jezus Christus, de priester; 8. Jezus Christus, de koning; 9. De Heilige Geest; 10. De heilsmiddelen; 11. Het geloof; 12. Geloof en werken; 13. De Kerk; 14. De geschiedenis; 15. Het persoonlijk leven; 16. De overheid; 17. Heden en toekomst van Israël; 18. De voleinding; 19. God de Drie-enige.

¹³⁰⁹ *Handelingen 1949*, 405.

¹³¹⁰ Aanvankelijk met één stem tegen, maar aan het begin van de avondvergadering deelt de voorzitter namens ouderling A. Hibma (Edam, classis Edam) mee dat hij de stemming niet had begrepen en gaarne geacht wordt voor te hebben gestemd. *Handelingen 1948*, 168, 171.

gereformeerde vaders met inzet van hun leven hebben gestreden.¹³¹¹ Er is duidelijk een zekere zorg. J.J. Timmer heeft tijdens de bespreking van de commissie voor de kerkorde met leidende figuren uit de kerk al vermeld bezwaar te hebben tegen het ‘nieuwe belijden’.¹³¹² In hervormd-gereformeerde hoek beluistert men daarin een nieuw belijden in de zin van iets anders belijden. Ouderling De Geer verwijst ook naar deze vrees: ‘Er is de vrees, dat er een nieuw belijden zou komen, dat minder zou zijn dan de goede belijdenis in het verleden. Het moet vaststaan, dat het altijd méér moet zijn.’¹³¹³ Hij wijst er tevens op dat het onjuist is zo’n scheiding te maken tussen het statische en het dynamische.

De Geer zegt dat het kiezen tussen óf óf verkeerd is. Het statische en het dynamische horen bij elkaar. Het pad van de kerk in de geschiedenis staat vol met waarschuwingstekens. We mogen deze niet verwaarlozen. In de belijdenisgeschriften van de Reformatie is de toekomstverwachting naar achteren verschoven. Deze is nu weer sterk in de verwachting van het koninkrijk en zou in een nieuw belijden een zwaarder accent moeten hebben. De Geer is vol goede moed: ‘De synode heeft er volgens spreker reeds blijk van gegeven in verschillende rapporten ernst te willen maken met de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift (doodstraf, dooprapport).’¹³¹⁴

Van Veenen brengt naar voren dat ook hem de zaak van het nieuwe belijden zwaar op het hart ligt. Als de kerk daarbij echter met de Schrift bezig is, zal ze niet iets anders kunnen doen horen dan dat wat de essentie van de belijdenis der vaders is. Hij stelt daarom voor de formulering niet te wijzigen.¹³¹⁵

Berkelbach van der Sprenkel wijst erop dat het bij het ‘telkens opnieuw’ belijden van de kerk om iets belangrijks gaat. Dit moet niet verstaan worden als nieuw belijden, maar steeds opnieuw belijden. Het is zowel nieuw als oud. Er is altijd één belijden dat één geheel is in de Heilige Geest.

15.6.2. Getuigenissen, herderlijke brieven en kanselboodschappen

Bij de behandeling in tweede lezing neemt de generale synode het amendement van de classicale vergadering van Kampen aan om ‘kanselboodschappen’ (weer) in te voegen.¹³¹⁶

De bezwaren van Noordmans komen hierbij niet ter sprake.

15.6.3. De belijdenisgeschriften

Berkelbach van der Sprenkel merkt naar aanleiding van enkele vragen van synodeleden op dat de Hervormde Kerk de belijdenisgeschriften altijd in hun onderlinge harmonie verstond. Het doet er niet toe of sommige kerken in het bijzonder een der geloofssommen aanvaarden.

H. Harkema merkt op dat hij in ‘de belijdenis der vaders’ de ‘belijdenis der kerk mist’. ‘De belijdenis is ook in 1816 niet afgeschaft. Hij zou daarom willen lezen: “de belijdenis der kerk”.’¹³¹⁷ Berkelbach van der Sprenkel antwoordt hem dat uit de opsomming van art. X blijkt dat de belijdenisgeschriften niet alleen belijdenisgeschriften van de vaders, maar ook van de kerk zijn.

¹³¹¹ *Handelingen 1948*, 90.

¹³¹² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 570.

¹³¹³ *Handelingen 1948*, 96.

¹³¹⁴ *Handelingen 1948*, 96.

¹³¹⁵ *Handelingen 1948*, 156.

¹³¹⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1321.

¹³¹⁷ *Handelingen 1948*, 154.

Over de opgesomde belijdenisgeschriften is geen enkele discussie. Wel wordt door de Waalse predikant Blommaert een amendement ingediend om ook de Catechismus van Genève in te voegen.¹³¹⁸

Zeydner, de vroegere preses en nu aanwezig als adviseur namens Kerk en Wereld en de raad voor de inwendige zending, wijst erop dat tot nu toe dit verzuimd werd, terwijl de Waalse Reünie toch deel van de Hervormde Kerk is. Berkelbach van der Sprenkel wijst er nog eens op dat de Catechismus van Genève genoemd wordt in ord. 9, art. 5. Hij oppert tegelijk dat men deze kan noemen na de Heidelbergse Catechismus. Terwijl het voor de Nederlandse Hervormde Kerk om een nieuw belijdenisgeschrift gaat, vindt er verder geen enkele discussie plaats. Met slechts vier stemmen tegen wordt de Catechismus van Genève opgenomen.

Bij de consideraties blijken vier classicale vergaderingen het noemen van de Catechismus van Genève onjuist te vinden. De classicale vergadering van Brielle stelt voor te lezen 'en voor zover de Waalse gemeenten betreft, de Catechismus van Genève'. De centrale commissie van rapport acht dit onjuist, omdat de Catechismus van Genève van invloed is geweest op de vorming van het reformatorische besef in Nederland. Bovendien moet beseft worden dat wat een deel van de kerk belijdt, de gehele kerk belijdt.¹³¹⁹ Bij de stemming blijft de tekst van de eerste lezing gehandhaafd.

15.6.4. In gemeenschap met

15.6.4.1. De behandeling in eerste lezing

Timmer heeft tijdens de ontmoeting van de commissie voor de kerkorde met leidende figuren uit de kerk (14-16 januari 1948) gezegd blij te zijn dat de belijdenis weer aan de orde gesteld wordt, maar eveneens dat 'zijn groep' de grote vrees heeft welke functie de belijdenis straks zal blijken te hebben.¹³²⁰ In deze ontmoeting heeft ook Kruishoop naar voren gebracht er moeite mee te hebben dat er over art. X geen *communis opinio* (algemene mening) bestaat. De uitdrukking 'in gemeenschap met' acht hij gevaarlijk vaag. A.F.N. Lekkerkerker is ook niet gerust over de formule. Hier zijn verschillende interpretaties mogelijk, met in het verschiet een nieuwe strijd als die over het 'quia/quatenus'.¹³²¹ Vanuit deze vrees proberen de synodeleden die behoren tot de Gereformeerde Bond in

¹³¹⁸ In de junivergadering van 1947 heeft W.H. Vermaas hier al op gewezen tijdens de rondvraag, omdat in de Werkorde de namen van de belijdenisgeschriften niet zijn genoemd, terwijl de richtlijnen voor de kerkorde alleen de Drie Formulieren van Enigheid noemen. In de Waalse gemeenten wordt de Catechismus van Genève in plaats van de Heidelbergse Catechismus gebruikt. Aan de Com. d'Histoire is advies gevraagd om na te gaan in hoeverre de Catechismus van Genève ook een belijdenisgeschrift van de Hervormde Kerk is. Opmerkelijk is verder de wijze waarop het verschil tussen beide door Vermaas getekend wordt: 'De Catechismus van Genève is supralapsaristisch, terwijl de Heidelbergse Catechismus het infralapsarisme leert: deze leer zal de Waalse Reünie beslist niet laten varen.' *Handelingen 1947*, 374.

¹³¹⁹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1320.

¹³²⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 570.

¹³²¹ Quia = omdat; quatenus = voor zover als. De proponenten moesten bij hun toelating tot het predikambt de belofte afleggen om zich te houden aan 'de leer welke overeenkomstig Gods Heilig Woord in de aangenomen formulieren der ... Kerk is vervat'. Vervolgens is in de kerk gestreden over de betekenis van 'overeenkomstig'. Betekende dit woord 'omdat (= quia) de formulieren overeenkomen met Gods Woord', of 'voor zover (= quatenus) ze overeenkomen met Gods Woord'? Zie: De Jong, *Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 313.

art. X ingevoegd te krijgen: ‘in overeenstemming met’. Harkema dient in deze zin een amendement in. Gravemeyer stelt dat men daarmee echter een wiskundige klaarheid wil waar men niet onderuit kan. Dit is onmogelijk. Het woord ‘in gemeenschap met de belijdenis der vaderen’ is voor hem beslissend. ‘We moeten elkaar op de weg van het belijden meenemen en gaan verstaan, wat de vaderen in de belijdenis hebben beleden. We moeten elkaar vinden in het dienen van dezelfde God.’¹³²² We moeten de weg van het zich bekeren tot Christus vinden.

Berkelbach van der Sprenkel legt uit dat ‘gemeenschap’ uit Handelingen 2 komt. ‘Het woord “koinoonia” (gemeenschap) betekent het deelgenootschap aan de gaven Gods. De belijdenis der vaderen is secundair. Het grote is dat kon worden neergeschreven wat in de belijdenisgeschriften staat. Er was een zodanig belijden, dat het in deze geschriften gestalte kon krijgen. Belijden is altijd secundair tegenover belijdenis. “Overeenstemming” is zwakker dan “gemeenschap”. Het gaat om een voortgaand deel hebben.’¹³²³

Als het amendement Harkema (‘in overeenstemming met de belijdenis der kerk’) in behandeling komt, verzoekt Wolfensberger aan de indiener zijn amendement in te trekken nu hij de bedoeling gehoord heeft van de woorden ‘in gemeenschap met’. Hij gelooft wel dat het naar voren moet komen dat, als het om de religie der belijdenis gaat, het om het werkelijke belijden gaat en wij daarom het ‘in gemeenschap met’ moeten aanvaarden.¹³²⁴

Poldervaart merkt op dat ‘in gemeenschap met’ bevindelijker en mystieker is dan ‘in overeenstemming met’, dat gemakkelijker intellectualistisch kan worden opgevat. Ook Van Ruler zegt dat ‘gemeenschap’ meer omvat dan ‘overeenstemming’. ‘Het woord van ds. Poldervaart maakte diepe indruk op spreker. “Gemeenschap” maakt het onmogelijk de belijdenis der vaderen pro memorie uit te trekken. “Gemeenschap” heeft het voordeel een Bijbels woord te zijn. “Gemeenschap” wordt in alinea 3 uitgelegd met het woord “levende”. Het is een zaak van religie. Als men “Kerk” in plaats van “vaderen” wil lezen, zijn er misverstanden in het spel ten aanzien van art. X. Het belijden der Kerk mag niet met alinea drie worden gevuld, aangezien daaronder de drie eerste alinea’s fungeren, waarin sprake is van de Heilige Schrift, de belijdenis der vaderen en de actuele gestalten van het belijden in het heden. Het tweede misverstand is, dat “deze weg” zou terugslaan op alinea 3; dit slaat op alinea 1, 2 en 3 terug, dus op de totaliteit van het belijden der Kerk, als een weg, die heen en weer gaat van de Schrift naar de belijdenis der vaderen, naar het heden en terug. De kinderen zijn niet gelijk aan de vaderen, maar het kind is zonder de vaderen niet denkbaar. De Kerk is een samenhang der geslachten; die vaderen zijn zonder ons niet volmaakt, aldus spreker. Er is dus geen aanleiding “der vaderen” in “de Kerk” te veranderen.’¹³²⁵

Harkema vindt de discussie zeer verhelderend. Voor hem had de uitdrukking ‘in gemeenschap met’ iets van een zekere vaagheid. ‘Als de synode van oordeel is, dat “gemeenschap” betekent wat prof. Van Ruler erover opmerkte, heeft hij geen bezwaren meer, want dat was zijn bedoeling met “overeenstemming”.’¹³²⁶ Kruithof vraagt of later een beroep op de notulen mogelijk is als het om de interpretatie gaat. De preses meent dat de notulen bij de interpretatie kunnen helpen, doch geen kerkorde zijn. Harkema verklaart

¹³²² *Handelingen 1948*, 156.

¹³²³ *Handelingen 1948*, 157.

¹³²⁴ *Handelingen 1948*, 160.

¹³²⁵ *Handelingen 1948*, 160.

¹³²⁶ *Handelingen 1948*, 160.

zijn amendement in te trekken 'waar uit het zwijgen der vergadering blijkt, dat men "gemeenschap" leest als leven uit eenzelfde geloof, dat in de belijdenis zijn uitdrukking vindt en dat in de "belijdenis der vaderen" is ingesloten de "belijdenis der Kerk".'¹³²⁷ Klein Wassink wil gaarne uitspreken dat hij zich achter de gegeven interpretatie wil stellen. 'Het zal in de Kerk wel altijd om een getuigenisstrijd gaan, waar de Kerk een levende Kerk is.'¹³²⁸ Emmen brengt naar voren dat dit heel belangrijk is. Hij heeft in de kerk gevoeld dat men 'gemeenschap' op een hoger niveau acht te zijn dan 'overeenstemming'.

De generale synode besluit vervolgens met algemene stemmen te lezen 'in gemeenschap met de belijdenis der vaderen'.

Ord. 7-18 van het ontwerp laat het testimonium van kandidaat tot de heilige dienst niet uitreiken dan nadat eerst mondeling en schriftelijk de belofte is bevestigd: '1. Beloofd gij in uw prediking, catechese en geheel uw ambtelijk werk het Evangelie van Jezus Christus te verkondigen en daarbij te blijven *in de weg van het belijden der Kerk*'?¹³²⁹ De uitdrukking 'in de weg van het belijden' ontmoet dezelfde achterdocht als 'in gemeenschap met'. De Lange dient een amendement in. Hij heeft diverse bezwaren, onder andere:

1. Hij vindt allereerst de uitdrukking 'het Evangelie van Jezus Christus' veel te vaag. Het is niet duidelijk of het hier om een genitivus objectivus (dus: het Evangelie *over* Jezus Christus) gaat of om een subjectivus (dus: het Evangelie *van* Jezus Christus).
2. Er wordt ook geen instemming gevraagd met de belijdenis der kerk.
3. De uitdrukking 'blijven in de weg van het belijden van de kerk' is zo onduidelijk dat deze in de praktijk niets betekenen zal. De huidige leervrijheid zal blijven bestaan.¹³³⁰

De preses antwoordt dat de formulering in het geheel van de kerkorde, in het bijzonder van art. X moet worden gezien. Haitjema wil niet restloos vertrouwen dat art. X hier meeklinkt. Hij stelt voor art. X van de kerkorde na het colloquium te laten voorlezen. Dan komt de uitdrukking te staan tegen de achtergrond van art. X.¹³³¹ Dit voorstel van Haitjema wordt overgenomen¹³³² en zo wordt ook de proponentensformule betrokken binnen de bedding van art. X. Als later op voorstel van preses Wesseldijk bij ord. 11, art. 7 over het opzicht wordt toegevoegd '*zich niet meer beweegt in de weg van het belijden der kerk*', krijgt deze uitdrukking door het verbinden van de proponentensbelofte met art. X een diepere betekenis.¹³³³

15.6.4.3. De behandeling in tweede lezing

Als in november 1950 de tweede lezing ter synode wordt behandeld, wordt opnieuw uitvoerig gediscussieerd over de formulering 'in gemeenschap met'.¹³³⁴ Hoewel verreweg de meeste klassicale vergaderingen in grote lijnen met de formulering van art. X kunnen instemmen, vinden een aantal klassicale vergaderingen het artikel *onaanvaardbaar*. Zij willen lezen 'in gemeenschap en overeenstemming met de belijdenis'.

¹³²⁷ *Handelingen 1948*, 160v.

¹³²⁸ *Handelingen 1948*, 161.

¹³²⁹ *Handelingen 1949*, 164.

¹³³⁰ *Handelingen 1949*, 165.

¹³³¹ *Handelingen 1949*, 165.

¹³³² *Handelingen 1949*, 166.

¹³³³ *Handelingen 1949*, 288.

¹³³⁴ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1307-16.

Enkele synodeleden verwijzen in hun toespraak naar de brochure van hun medesynodelid D. Bakker. Van Veenen kan de gedachte niet van zich afzetten dat de door Bakker gegeven interpretatie niet voldoende recht doet wedervaren aan de gemeenschap des Geestes.¹³³⁵ Bakker heeft bijvoorbeeld geschreven dat de belijdenis nooit meer dan een benadering is en geen scherp getrokken grenzen kan geven. Van Veenen meent dat het belijden van de Waarheid Gods meebrengt dat in een bepaalde situatie duidelijk ja en nee gezegd wordt en dat niet zo'n grote vrijblijvendheid kan overblijven. 'Als gemeenschap zoiets vrijblijvends is, is men bezig elkander los te laten. Het gaat in de gemeenschap om de enigheid des geestes.' Hij is geneigd voor te stellen 'in gemeenschap en enigheid des geestes met de belijdenis der vaderen'. Honders kan Van Veenen begrijpen, maar op hem komt het over dat de toevoeging de kracht van 'gemeenschap' vermindert. 'Gemeenschap onderstelt de gehele mens.' Bakker meldt dat hij voor de eindstemming graag wil weten of er ruimte is voor een interpretatie zoals hij die gaf. Daarom schreef hij zijn brochure. Hij wilde alleen onderstrepen dat 'in gemeenschap met' niet wettisch opgevat moet worden. 'Het gaat niet om instemming met de letter van de belijdenis, maar om gemeenschap met de religie van de vaderen. Dit is geen vrijblijvendheid. Wel wordt verscheidenheid verondersteld.'¹³³⁶ Van Veenen antwoordt dat hij geen wettische binding aan de woorden van de belijdenis wil. 'Men moet de confessie niet op zichzelf nemen. Ze wil ons voor het Woord Gods plaatsen. We moeten in gehoorzaamheid aan het Woord Gods in onze tijd de beslissingen van de belijdenis herhalen. Wij moeten echter erkennen dat de Kerk op grond van haar luisteren naar het Woord tot bepaalde beslissingen is gekomen, die we ernstig moeten nemen. We kunnen niet waarlijk Kerk zijn, als we op deze beslissingen terugkomen.'¹³³⁷

Miskotte is ertegen bij 'gemeenschap' nog iets toe te voegen. Hij heeft eertijds willen zeggen dat het dogma een samenvatting van de geest en de hoofdzaak van de Schrift is. 'Maar toch moet men niet goochelen met relatief en absoluut, omdat het relativeren in een bepaalde situatie absoluut kan zijn.'¹³³⁸ Als ouderling W.F. Mulckhuysen een strakkere binding zoekt door de vragen van de formulieren nu reeds in art. X te verankeren, antwoordt Miskotte: 'Als een predikant geen ja zou kunnen zeggen op de oude vragen, hij ook niet in gemeenschap met de belijdenis zou kunnen leven.'¹³³⁹ L. Kievit wil de toevoeging 'in overeenstemming met' steunen, omdat de betekenis van 'in gemeenschap met' onzeker is. Heeft de belijdenis der vaderen alleen historische waarde of is zij ook onze belijdenis? De wijze waarop Bakker art. X leest, geeft de betekenis van de belijdenis in kerkordelijke zin prijs. 'Een gravamen heeft alleen zin, als men de belijdenis neemt zoals de Dordtse synode dit deed.'¹³⁴⁰

Van Veenen hangt niet per se aan de voorgestelde toevoeging, als maar duidelijk is dat 'de gemeenschap met de belijdenis der vaderen' niet vrijblijvend is. Uit de reacties op *Fundamenten en Perspectieven* zal moeten blijken of de generale synode op de weg van het belijden is.

G. Boer, de tweede afgevaardigde van de classis Gouda, signaleert dat de belijdenis der

¹³³⁵ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1308.

¹³³⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1308.

¹³³⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1308v.

¹³³⁸ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1309.

¹³³⁹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1310.

¹³⁴⁰ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1310.

vaderen, zoals deze er ligt, van haar kerkrechtelijke functie is beroofd. Het gaat erom dat de kerkordelijke weg er is om de bezwaren tegen de belijdenis op Schriftuurlijke gronden aan te wijzen. Bakker vreest dat als men 'in gemeenschap met' anders interpreteert, een terugval in het confessionalisme het gevolg zal zijn. Hij komt er met kracht tegen op dat hij een vrijheid zou willen die ongebonden zou zijn en vrijblijvend zou willen spreken. Hij wil juist vanuit de Heilige Schrift kritiek op de belijdenis der vaderen geven.¹³⁴¹ Van Dongen vindt de relatie tussen kerk en belijdenis met het woord 'gemeenschap' bijzonder gelukkig en teer aangeduid. Het woord ontleent zijn waarde aan Handelingen 2 en aan het avondmaalsformulier.

Poldervaart wijst als kern van de moeilijkheden aan dat men verschilt in inzicht ten aanzien van de functie van de belijdenis.¹³⁴² Er is de actualistische opvatting waarbij men het belijdenisgeschrift ziet als de actuele beslissing. De kerk moet, voortgaande in de geschiedenis, dezelfde Christus, dezelfde waarheid, hetzelfde Evangelie belijden. De andere opvatting ziet de belijdenis als *repetitio scripturae* (herhaling van de Schrift), dat wil zeggen: in de belijdenis wordt de waarheid naar de Schrift beleden. Het komt daarbij ook op onderdelen aan. Deze opvatting heeft in de geschiedenis gewonnen. Ze is Poldervaart lief. Het gevaar is echter dat men de belijdenis toch te statisch gaat opvatten en het alleen bij het oude wil houden. Met woorden komt men er nu in de synode niet uit. Hij pleit voor handhaven van de bestaande formulering 'in gemeenschap met'. De positieve winst van art. X is dat de belijdenisgeschriften niet meer verdonkeremaand kunnen worden.

Ook Dankbaar ontraadt iedere toevoeging. De generale synode zou daarmee bewijzen dat het haar geen ernst met de gemeenschap was. Elk woord kan worden misbruikt. 'In overeenstemming met' kan leiden tot een intellectualistische opvatting van de belijdenis. Zelfs als de kerk zo rechtzinnig mogelijk was, zou het woord 'gemeenschap' het allerjuiste zijn.¹³⁴³

Bij de afronding spreekt Gravemeyer zijn grote vreugde uit dat er nu zo over de kern van de dingen in de generale synode wordt gesproken. 'Dit had Hoedemaker moeten beleven!' Honders roept op alles aan de Geest over te laten, Die werken zal. De twee vaste punten zijn de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en de gemeenschap met de belijdenis der vaderen.¹³⁴⁴

Miskotte is ook blij met deze middag. Toch ziet hij de aanpak van de vragen meer voortkomen uit decadentie, dan uit een gezonde ontwikkeling van het gereformeerd protestantisme. Dit is een schuld van de vaderen van de vrijzinnigheid, die een prediking dreven waarin het hart van het Evangelie werd ontkend. Uit angst de heilzame waarheid teloor te zien gaan, is een groot deel van de kerk in voortdurende achterdocht. Dit is de oorzaak van de belijdeniskramp die zich nu voordoet. Maar ook als deze er niet was, kon men niet verder gaan dan 'in gemeenschap met'. Het misverstand is dat men niet ziet dat ook in een kerk met enkel orthodoxe leden en een levende reformatorische belijdenis, door de term 'in overeenstemming met' het karakter van het belijden zou veranderen. Het zou de levende acte van het belijden terugdringen.¹³⁴⁵

¹³⁴¹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1311.

¹³⁴² *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1312v.

¹³⁴³ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1313.

¹³⁴⁴ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1315.

¹³⁴⁵ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1315.

Preses Wesseldijk herinnert eraan dat in 1948 wezenlijk de beslissing is gevallen, toen de formulering ‘in gemeenschap met de belijdenis der vaderen’ de synode in een bijna onoplosbare situatie in de schoot werd geworpen en met algemene stemmen is aanvaard. Een wijziging zou veel kunnen bederven.

Van Veenen dient geen amendement in. Mulckhuysen handhaaft het zijne. Het wordt met zeven stemmen voor verworpen.¹³⁴⁶

Bij de bespreking van enkele algemene beschouwingen zegt Timmer dat hij veel respect heeft voor het werk van de synode en dat hij toch tot in het diepste van zijn hart is teleurgesteld. Hij heeft met verwondering gadeslagen dat de vrijzinnigen voor art. X stemden en dus meenden dat er voor hun standpunt plaats in de kerk is. Timmer deelt deze mening niet. Wat de vrijzinnigen leren, kan hij niet onderschrijven. Als men samen zegt in overeenstemming met de belijdenis te zijn, zit daar iets onwaarachtigs in. Als er zulk een diepe kloof is, is er reden uit elkaar te gaan. Laten we samen tot Schrift en belijdenis terugkeren.¹³⁴⁷ Emmen raadt Timmer aan nauwkeurig de notulen van de vorige zitting te lezen, opdat hij zijn consequenties kan trekken uit dat wat de generale synode heeft besproken over de gemeenschap met de belijdenis der kerk.

Bij de stemverklaringen voor de eindstemming zegt Gravemeyer dat het er nu om gaat dat de kerk het wezenlijke van het kerk-zijn weer verstaat: volharden in de leer (onderwijs) der apostelen, in de gemeenschap, in de breking van het brood en in de gebeden. Het gaat om de ware gemeenschap met Christus en elkaar.¹³⁴⁸ Te Winkel haalt de uitdrukking ‘*de weg van het belijden*’ weer aan en zegt dat deze uitdrukking hem lief is, ‘omdat zij Bijbels is. Wie in Christus gelooft, is van die weg. Christus zelf is de weg.’¹³⁴⁹

Boer is daarentegen teleurgesteld, omdat de kerkrechtelijke functie van de belijdenis, zoals deze op de synode van Dordrecht en daarvoor functioneerde, is prijsgegeven. ‘Hierin verbreken wij de gemeenschap met de vaderen.’¹³⁵⁰

Bakker zegt in zijn stemadvies nog eens met nadruk dat de vrijzinnigen onder ‘in gemeenschap met’ niet een totale vrijblijvendheid of ongebondenheid verstaan, zoals in de synode gezegd is, maar dat zij alleen een confessionalistische tendens hebben willen afwijzen, die dit artikel anders gekregen zou hebben.¹³⁵¹ Anker zegt dat naar zijn gevoel de band met de belijdenis is losgemaakt.¹³⁵² Meijers grijpt terug naar de behandeling in eerste lezing. Hij zegt dat hij zich toen bij de formulering ‘in gemeenschap met’ heeft neergelegd, omdat hij van overtuiging was dat deze overeenstemming insloot; een overtuiging die niet door de synode, maar wel in de synode is uitgesproken. Daarna is het, zoals hij aangeeft, misgegaan:

Nadien ben ik toch geschrokken van de discussies, zoals deze in en buiten de Synode openbaar zijn geworden, en van de verschillende exegese die hieraan kan worden gegeven, en bevreemd worden, dat de band aan de belijdenis lossen is gemaakt en dat, wanneer straks de Kerk gaat belijden, er zulk een ruimte zal komen, dat dit belijden dan niet meer voluit de belijdenis der vaderen zal wezen, die, naar mijn inzicht, in overeenstemming is met de Heilige Schrift, maar

¹³⁴⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1316.

¹³⁴⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1354v.

¹³⁴⁸ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1837.

¹³⁴⁹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1847.

¹³⁵⁰ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1851.

¹³⁵¹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1866.

¹³⁵² *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1869.

dat deze op belangrijke punten kan worden aangetast.¹³⁵³

Karres spreekt als laatste. Hij ziet het heel anders: 'Er is vandaag uitgesproken, dat de geestelijke functie van de belijdenis is prijsgegeven. Ik ontken dat met grote nadruk. Ik geloof, dat de belijdenis nu functioneel in ons kerkelijk leven een grote plaats kan krijgen. Het wil zeggen een gebondenheid aan het geloof der vaderen. Ik kan verder teruggaan: het geloof dat de heiligen is overgeleverd.'¹³⁵⁴

In de volgende synode zegt Gravemeyer naar aanleiding van het proces dat tegen de kerk is aangespannen (zie paragrafen 13.8.4 en 13.10) dat het de kerk gaat om de belijdenisgeschriften. 'Deze kerkorde wil, dat de belijdenisgeschriften als belijdenis der Kerk functioneren en tegelijk ziet ze het Woord Gods als het uiteindelijk beslissende.'¹³⁵⁵ Emmen noemt het een leugen, waar in de dagvaarding geschreven staat dat de belijdenisgeschriften zijn afgeschaft. Hij herinnert 'aan het voorstel Schroten, in te voegen in art. X, dat de generale synode de belijdenis der vaderen als de hare erkent. Men achtte dit onnodig, omdat dit vanzelf spreekt. Het is duidelijk gezegd, dat de Generale Synode er voor staat, dat de belijdenisgeschriften in de Hervormde Kerk op waarachtig reformatorische wijze zullen functioneren.'¹³⁵⁶

15.6.4.3. Nog een keer de exegese van 'in gemeenschap met'

In de synodevergadering van juli 1953 komt een schrijven ter tafel van het Hervormd-Gereformeerd Verband van ambtsdragers in de Nederlandse Hervormde Kerk,¹³⁵⁷ dat een uitvoerige behandeling krijgt die voortgezet wordt in de oktobervergadering.¹³⁵⁸ Het moderamen van het verband schrijft zich gedrongen te voelen in verband met de toenemende verwarring in de Nederlandse Hervormde Kerk de synode te verzoeken zich uit te spreken over een viertal vragen, waarvan de eerste luidt: 'Acht de Generale Synode, dat de uitleg van de uitdrukking "in gemeenschap met de belijdenis der vaderen" (Art. 10 der Kerkorde), zoals o.a. Prof. Dr. A. A. van Ruler die gegeven heeft in één van zijn werken, inderdaad de juiste is, n.l. dat "in gemeenschap met" impliceert "in overeenstemming met"?''

De brief is blijkbaar als een open brief ingezonden en ook verzonden naar de kerkenraden van de hervormde gemeenten en naar de classicale vergaderingen. Er is adhesie binnengekomen van 57 gemeenten en van 2 classicale vergaderingen. Twee kerkenraden en 3 classicale vergaderingen schrijven geen adhesie te betuigen, omdat deze actie niet in de presbyteriale orde is. De kerkenraad van de hervormde gemeente te Groningen betuigt geen adhesie, maar acht serieuze behandeling wel wenselijk. Er is blijkbaar een commissie ad hoc benoemd, die wordt voorgezeten door T. Dokter, adviseur namens de raad voor de zaken van kerk en theologie. Met de brief wordt ook een conceptantwoord ter tafel gelegd. Dokter wijst erop dat de commissie niet de middenweg heeft gezocht, maar de waarheid. 'De tactiek mag niet gaan ten koste van de gehoorzaamheid. De commissie

¹³⁵³ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1871v.

¹³⁵⁴ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1875v.

¹³⁵⁵ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1881v.

¹³⁵⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1882.

¹³⁵⁷ Het schrijven is ondertekend door de predikanten J.J. v. d. Krift, Katwijk aan Zee; H. Stolk, Scheveningen; H. van Niel, Sneek; H.J. Groenewegen, Den Haag; G. Boer, Gouda; L. Trouwborst, Monster.

¹³⁵⁸ *Handelingen van de vergaderingen van de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk ten jare 1953/1954* ('s-Gravenhage 1956), 291-6; 375-9, 436.

heeft geconcipteerd wat huns inziens gezegd moet worden vanuit dit gezichtspunt. De commissie vond het adres niet gelukkig, maar heeft het toch trachten te begrijpen en waarderen. Het is geboren uit een bezorgdheid, dat het apostolaat het pastoraat zou verdringen en de Synode zich te weinig met het belijden zou bezig houden. Verder is er de vrees voor de invloed van het katholiserend streven, dat het gezag van de Synode aantast.¹³⁵⁹

L. Kievit stelt voor in een volgende vergadering op deze zaak terug te komen om het dan het volle pond te kunnen geven. Dit voorstel wordt aanvaard.¹³⁶⁰

Het conceptantwoord¹³⁶¹ komt ter bespreking in de synodevergadering van 1 oktober 1953. Het concept luidt inzake het 'in gemeenschap met' als volgt:

1. De Generale Synode herinnert U er aan, dat de uitdrukking "in gemeenschap met de belijdenis der vaderen" na een ernstige en diepgaande discussie gekozen werd (Handelingen der Generale Synode 1948, blz. 151 vlg.; Handelingen 1950/51, blz. 1307 vlg.), en zij is heden nog van oordeel, dat deze uitdrukking het meeste recht doet aan de betekenis en de functie van de belijdenis der vaderen. Het was en het is de overtuiging van de Generale Synode, dat "in gemeenschap met" bevindelijker en mystieker is, dan "in overeenstemming met", hetwelk gemakkelijker intellectuaalistisch kan worden opgevat. "Gemeenschap" heeft bovendien het voordeel een Bijbels woord te zijn. "Gemeenschap" omvat naar het gevoelen der Generale Synode meer dan "overeenstemming". Het omvat de hele mens, naar zijn intellectuele zijde, maar ook met zijn hart en met zijn daad. "Gemeenschap" wil tot uitdrukking brengen, dat de Kerk thans dezelfde Geest nodig heeft, die de vroeg-Christelijke en de reformatorische vaderen verlichtte, en die het vroegkerkelijk en het reformatorische belijden wekte. "Gemeenschap" wil zeggen: hartelijke instemming met het getuigenis des Geestes, dat de vaderen in het woord der Schrift hoorden.

De Generale Synode heeft er generlei bezwaar tegen te verklaren, dat "in gemeenschap met" impliceert "in overeenstemming met", indien met dit laatste wordt bedoeld een binding door het getuigenis van de Heilige Geest aan de religie van de belijdenis.

De Generale Synode is ervan verzekerd, dat, als de Geest zich roert in de Kerk, waarin naast allerlei, dat tot dankbaarheid stemt, nog zoveel dorheid en matheid is, zij de belijdenis der vaderen dieper zal verstaan en daarmee hartgrondiger zal instemmen. Maar ook, dat zij in verantwoordelijkheid voor het heden, dezelfde dingen, die de vaderen spraken, op een andere, evenzeer in de Schrift gewortelde wijze, zal zeggen, daar immers elk tijdsgewricht zijn bijzondere vragen en noden heeft.¹³⁶²

Aan het slot van het concept wordt het verband opgeroepen zich met alle kracht te wijden aan de opbouw van de kerk langs de kerkelijke weg in de verwachting dat het Woord en de Geest van God daarin zó werken kunnen en werken willen, dat de kerk wordt opgebouwd in haar geloven en belijden en dat de samensprekingen in de vergaderingen der kerk er op een bijzondere wijze toe kunnen meewerken dat de kerk, die in haar geheel aan de belijdenis der vaderen ontzonk, haar weer ontdekt en haar leert gebruiken als een steun en een staf. Zo kan worden voorkomen dat er een heilloze strijd zou ontstaan om de formalistische handhaving van de belijdenis, een strijd die zich zou afspelen in de voorhof, terwijl het heiligdom van de Schrift daarbij gesloten zou blijven.¹³⁶³

¹³⁵⁹ *Handelingen 1953/1954*, 296

¹³⁶⁰ *Handelingen 1953/1954*, 296.

¹³⁶¹ *Handelingen 1953/1954*, 292.

¹³⁶² *Handelingen 1953/1954*, 292v.

¹³⁶³ *Handelingen 1953/1954*, 294.

Tijdens de bespreking vindt het concept instemming. A.J. Rasker, assessor van de synode en lid van de commissie ad hoc, benadrukt nog eens dat het gemeenschappelijk belijden altijd een worsteling om het gemeenschappelijk belijden moet zijn. Er is geen binding aan de letter van de belijdenis mogelijk, wel een binding aan de waarheid. Met de 'religie van de belijdenis' is bedoeld dat de kerk zich in haar arbeid steeds door de belijdenis als geheel wil laten leiden. Ze spreekt over de gehele waarheid Gods in catechese en prediking.¹³⁶⁴ Met een kleine wijziging wordt het conceptantwoord aanvaard.¹³⁶⁵

15.6.5. De verhouding tussen Schrift en belijdenis

Berkelbach van der Sprenkel brengt in de generale synode naar voren dat er niveauverschil zit in de woorden 'Bijbel', 'Heilige Schrift' en 'Woord Gods'. 'Het eerste zegt nog niets. Als de bijbel gelezen wordt, zijn we eerbiedig. Ze is Heilige Schrift. Wat gehoord is wordt gelezen en is Woord Gods.'¹³⁶⁶

Bij de woorden 'de zelfopenbaring van de drie-enige God' legt Van Ruler uit dat dit bedoeld is als een genitivus subjectivus: dus niet de openbaring *over* de drie-enige God, maar de openbaring *van* de drie-enige God.¹³⁶⁷ Van Ruler wil volharden bij het woord 'openbaring', omdat dit verwijst naar de volheid van de openbaring, die een volmaakt tegenwoordige tijd is. De gehele waarheid van God, niet alleen die van de drie-eenheid, is in het geding. G. Sevenster is blij met de verklaring van de genitivus subjectivus. Zo wordt het woord 'openbaring' duidelijk en hoort het erbij. Het gaat dus om het leerstuk van de bijzondere openbaring, niet om dat van de triniteit. Van Ruler zegt verder dat met de belijdenis van de openbaring is uitgedrukt dat de kerk in haar belijden alles nazegt wat God vóór zegt.¹³⁶⁸

Bij de behandeling van ord. 7-18 die handelt over de door de proponent af te leggen belofte, wil Van Veenen de eerste vraag graag preciezer geformuleerd hebben: 'Beloofst gij in uw prediking, catechese en geheel uw ambtelijk werk *het Evangelie van Jezus Christus te verkondigen* ...'¹³⁶⁹ Hij wil hier graag gelezen hebben: 'het Evangelie van Jezus Christus *naar de Schrift* te verkondigen'. Van Ruler wijst er dan op dat deze toevoeging de daarop volgende zinsnede 'en daarbij te blijven in de weg van het belijden der kerk' verminkt, omdat de essentiële factor van die weg juist de gehoorzaamheid aan de Schrift is. 'Als men de Schrift afzonderlijk noemt, is de Schrift zijn begin kwijt.'¹³⁷⁰ Dus ook bij de proponentenformule gaat het om de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift.

In het belijdende stuk *Fundamenten en Perspectieven* wordt geen paragraaf besteed aan de leer van de Heilige Schrift. In de inleiding wordt opgenomen: 'Wat ons in de Kerk samenbindt en tot een gemeenschappelijk belijden bekwaamt, is niet deze of gene opvatting aangaande het Schriftgezag in formele zin, maar is het feitelijk gezag dat de inhoud der Schrift op ons uitoefent. Alleen door het buigen voor deze inhoud ontstaat het geloof in de Heilige Schrift als Gods Woord.'¹³⁷¹

Bij de behandeling in tweede lezing van art. X willen enkele klassicale vergaderingen de

¹³⁶⁴ *Handelingen 1953/1954*, 377, 379.

¹³⁶⁵ *Handelingen 1953/1954*, 436.

¹³⁶⁶ *Handelingen 1948*, 157.

¹³⁶⁷ *Handelingen 1948*, 162.

¹³⁶⁸ *Handelingen 1948*, 164.

¹³⁶⁹ *Handelingen 1949*, 166.

¹³⁷⁰ *Handelingen 1949*, 166.

¹³⁷¹ *Handelingen 1949*, 330.

bezwaren tegen het belijden onderscheiden van de bezwaren tegen de belijdenis. Bij de eerste kan men zich beroepen op het Woord van God en op de belijdenis en bij de tweede alleen op het Woord van God. De centrale commissie van rapport vindt het onjuist om het belijden en de belijdenis zo uiteen te trekken. De commissie is van oordeel dat in alle gevallen het beroep op het Woord van God afdoende behoort te zijn, aangezien dit het geheel omvat.¹³⁷²

Bij de slotbeschouwing voor de eindstemming zegt Emmen dat degenen die trouw bleven aan de Nederlandse Hervormde Kerk 'in diepe verantwoordelijkheid hebben vastgehouden, dat de strijd om het waarachtig herstel van onze Hervormde Kerk zou moeten worden gevoerd in de vergaderingen der Kerk zelf, waarin het Woord Gods als enige rechtsgrond, zoals *Gunning* zeide, zou mogen worden erkend en waarin wij de belijdenis onzer gereformeerde vaders als het antwoord op het Woord Gods opnieuw zouden hebben te verstaan.'¹³⁷³ Emmen beleeft het zo dat dit moment nu gekomen is, omdat de kerkorde het mogelijk maakt dat de kerk in dankbare gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en in gemeenschap met de belijdenis van onze vaders kerk van Christus kan zijn. 'De hoofdzaak is, naar het mij voorkomt, dat in deze Kerkorde duidelijk is uitgedrukt, dat wij thans gehoorzaam hebben te zijn aan het Woord Gods, zoals wij dit mede door de Reformatie als norma normans hebben leren verstaan.'¹³⁷⁴ Hij is heel wat positiever dan G. Boer, die niet verhelten wil 'dat in de discussies de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift vaak tekort schoot. Ik noem de discussie rondom de taak van de Diaconie en het beroep op Hand. 6; de principiële beslissing, die viel, toen de Overheid aansprakelijk werd gesteld voor de zorg van de armen; de kwestie van de vrouw in de bedieningen.'¹³⁷⁵ Hij wil in geloof vasthouden aan het erfgoed der vaders, totdat uit de Heilige Schrift bewezen is dat de belijdenis in strijd is met het Woord Gods. *Quod demonstrandum est* (wat aangetoond moet worden). Ook Schroten is er diep van overtuigd dat bij de vrouw in de bedieningen niet ten volle recht gedaan werd aan de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift.¹³⁷⁶ Er is dus niet alleen zorg over de band met de belijdenis, maar ook over de invulling van het 'in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift'.

Meijers formuleert de verhouding tussen Schrift en belijdenis in zijn negatieve stemadvies als volgt: 'cri-de-coeur van iemand, die zijn geloof put uit de Heilige Schrift en die dat tot uitdrukking gebracht vindt in de belijdenis van onze vaders.'¹³⁷⁷

Bij de opening van de eerste synode onder de nieuwe kerkorde tekent preses Wolfensberger de verhouding tussen Schrift en belijdenis met het beeld dat het belijden noopt om in te gaan in het heiligdom van de gemeenschap met God en Jezus Christus. Het is een hartezaak van het heiligdom om te belijden dat de Bijbel is de Heilige Schrift, het Woord van God. En nu is belijden leven in het heiligdom en dan van daaruit belijden.¹³⁷⁸

15.6.6. De belijdenisvragen

De belijdenisvragen zijn niet opgenomen in de kerkorde. Er wordt in de ordinanties verwezen naar het dienstboek der kerk.

¹³⁷² *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1323.

¹³⁷³ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1830.

¹³⁷⁴ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1831.

¹³⁷⁵ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1852.

¹³⁷⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1853.

¹³⁷⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1872.

¹³⁷⁸ *Handelingen 1951/1952*, 19.

15.6.7.1. Het opzicht over de leer in art. X

Aan de linkerzijde van de kerk is er vrees dat art. X straks misbruikt kan worden om leer-tucht te oefenen. Vanuit die hoek wordt gevraagd wat de 'gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift' en het 'in gemeenschap met de belijdenis der vaderen' inhoudt. Vink vraagt of het gaat om gehoorzaamheid van de eerste tot de laatste bladzijde of om gehoorzaamheid *aan de boodschap* van de Bijbel. In deze zin zou hij een wijziging willen voorstellen.¹³⁷⁹

Van Ruler ontraadt het amendement zowel formeel als inhoudelijk. De boodschap is al genoemd in de zinsnede 'bron der prediking'. Deze zegt dat de Heilige Schrift boodschap is die in de wereld moet worden uitgedragen. De onderscheiding tussen vorm en inhoud van de Heilige Schrift is een on-Bijbelse. De gehele Schrift fungeert als bron van de prediking, als boodschap. De boodschap is niet iets wat in de Schrift staat. Bedoeld is de gehele Schrift als gewaad, waarin de levende God tot ons komt.¹³⁸⁰ Het amendement-Vink wordt verworpen.

In de ordinantie over de tucht wordt gesproken over het aantasten van de fundamenten van de kerk. Er wordt gevraagd naar de betekenis van deze uitdrukking. Berkelbach van der Sprenkel antwoordt dat 'de fundamenten der kerk' een belangrijke uitdrukking bij Calvijn is. 'Calvijn spreekt ook vaak over fundamenten in het meervoud, al was het zijn bedoeling op de Heilige Schrift te staan.'¹³⁸¹ En: 'De Kerk voelt op een ogenblik een beweging, die de fundamenten der Kerk aantast en zal moeten uitmaken hoe het ongehoorzaamheid aan de Heilige Schrift betekent en de belijdenis aantast.'¹³⁸²

Tijdens de behandeling van art. X wordt het opzicht uitgebreid. Ook de leden worden genoemd: *opzicht over haar leden, in het bijzonder over de verkondiging des Woords*, enz. Bij ord. 11-6 komt de zaak van het opzicht opnieuw aan de orde. De ontwerp tekst luidt:

Het opzicht over de dienst des Woords en de catechese strekt overeenkomstig art. X der kerkorde tot opbouw van de Evangeliebediening en tot wering uit de verkondiging en kerkelijk onderricht van datgene, wat als strijdig met de Heilige Schrift en het belijden der kerk *de fundamenten der kerk* aantast.¹³⁸³

De centrale commissie van rapport komt met een voorstel tot tekstwijziging en wil lezen: *na datgene wat a. de fundamenten der kerk aantast; b. de gemeenschap met de belijdenis der vaderen verbreekt; c. de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift uitsluit.*

Dit voorstel wordt gedaan, omdat er onduidelijkheid bestaat over de uitdrukking 'het aantasten van de fundamenten der kerk'. De commissie wil nauwer bij art. X aansluiten. De commissie bedoelt hierbij dat de verantwoordelijkheid van de kerk voor het heden wordt bepaald door haar verwachting van het Koninkrijk, haar uitzien naar de stad die fundamenten heeft, haar wandelen als in de vreemdelingschap. 'Wie deze verwachting, dit uitzien en wandelen stoort door prediking en onderricht van een ander Koninkrijk, een andere stad, een bedenken van dingen, die niet van boven zijn, *die* dienaar tast de fundamenten der Kerk aan.' De Lange wil spreken over de belijdenis en de fundamenten juist weg hebben en lezen: 'wat strijdig is met de Heilige Schrift en daardoor de belijdenis aantast'. Berkelbach van der Sprenkel deelt mee dat de commissie voor de kerkorde de belij-

¹³⁷⁹ *Handelingen 1948*, 152v.

¹³⁸⁰ *Handelingen 1948*, 159.

¹³⁸¹ *Handelingen 1949*, 279.

¹³⁸² *Handelingen 1949*, 279.

¹³⁸³ *Handelingen 1949*, 276-80.

denis bedoelt, maar deze te willen zien in de werkelijkheid van het werkwoord. Het onderscheid tussen belijdenis en belijden is zijns inziens niet juist. Dankbaar, adviseur namens de raad voor uitwendige zending, vraagt de commissie voor de kerkorde waarom ze in art. 6 het belijden van de kerk opnieuw wilde formuleren. Hierop antwoordt Zeydner dat met de fundamente niet de hoofdsom is bedoeld, maar dat de commissie gedacht heeft aan het dragende vlak dat aan het gezicht is onttrokken. Als dit aangetast wordt, verzakt het gehele gebouw. Er is gedacht aan ondermijningsarbeid, iets wat op verkapte wijze gebeurt. Het lijkt ongevaarlijk, maar is het niet. Berkelbach van der Sprenkel zegt dat het inderdaad mogelijk geweest was om alleen naar art. X te verwijzen. Toch zou hij dit betreurd hebben. Hij is met de toelichting van de subcommissie niet zo gelukkig. Calvijn spreekt ook vaak over fundamente in het meervoud, al was het zijn bedoeling op de Heilige Schrift te staan.¹³⁸⁴ Hij stelt er prijs op te blijven spreken over het belijden der kerk. De formulering van het belijden staat onder opzicht. De zaak gaat erom dat er bij dit tere artikel gehandeld zal worden overeenkomstig art. X. 'Niemand kan van tevoren precies zeggen, hoe dit zal gebeuren. De Kerk voelt op een ogenblik een beweging, die de fundamente der Kerk aantast en zal moeten uitmaken hoe het ongehoorzaamheid aan de Heilige Schrift betekent en de belijdenis aantast.'¹³⁸⁵

Bakker vindt de uitdrukking 'de fundamente der Kerk' toch nog vaag. Er is geen exegese van de kerk zelf over. Hij zou het aantasten van de fundamente gaarne omschrijven als: a) uitsluiten van de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift; b) verbreking van de gemeenschap met de belijdenis der vaderen. Emmen vindt dat in dit amendement veel uit de discussie opgevangen is. Het is van betekenis het begrip gemeenschap vast te houden, zoals in dit amendement gebeurt. 'Er zit tegelijk iets in van geest en hoofdzaak, een formule die in de vorige eeuw schandelijk is misbruikt.'

Het amendement wordt als volgt geformuleerd: '... datgene, wat de fundamente der Kerk aantast, doordat het de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift uitsluit en doordat het de gemeenschap met de belijdenis der Vaderen verbreekt.' Het wordt met drie stemmen tegen aangenomen.

In zijn stemadvies aan de synode voor de eindstemming zegt Boer weinig vertrouwen te hebben in art. X van de kerkorde en in de aanduiding '*fundamente van de kerk*'. Hem is niet duidelijk geworden welke de fundamente van de kerk zijn.¹³⁸⁶

15.6.7.2. Het opzicht in art. XX en ord. 11

In art. XX is het opzicht in het concept alleen gegrond in de barmhartigheid. Van den Berg zegt dat hij er gaarne toe wil meewerken dat het opzicht wordt gegrond op de barmhartigheid van de Heer der kerk. Hij vraagt zich tegelijk af of na de barmhartigheid ook niet de heiligheid genoemd moet worden. Er moet in de kerk ook liefde voor de heiligheid van God zijn.¹³⁸⁷ Van der Zee sluit zich van harte bij hem aan. Hij verwijst naar een artikel van Van Holk, die ook het opzicht in het licht van Gods heiligheid en gerechtigheid wil stellen. Bakker zou het betreuren als beide woorden naast elkaar kwamen te staan. Volgens hem is in de barmhartigheid de heiligheid verdisconteerd. Poldervaart stelt voor te lezen: '*Het opzicht, gegrond in de barmhartigheid van de Heer der Kerk, geschiedt tot eer van God, tot*

¹³⁸⁴ *Handelingen 1949*, 279.

¹³⁸⁵ *Handelingen 1949*, 279.

¹³⁸⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1852.

¹³⁸⁷ *Handelingen 1948*, 185.

bewaring van de gemeente en tot behoud van hen, die dwalen. Dit opzicht wordt uitgeoefend door of in opdracht van de ambtelijke vergaderingen en betreft' enz. Dit amendement wordt met algemene stemmen aanvaard.¹³⁸⁸

Bij de behandeling in tweede lezing zijn er drie classicale vergaderingen die de wens geuit hebben naast de barmhartigheid ook de heiligheid of gerechtigheid van de Heer der Kerk te noemen. De centrale commissie van rapport 'wijst er op, dat de gerechtigheid Gods verdisconteerd is in de woorden: "geschiedt tot eer van God".¹³⁸⁹ De redactie blijft gehandhaafd.

Bij de behandeling van ord. 11-7 wijst Bakker op het onderscheid tussen *justitiële* en *judiciële* tucht. Voor het eerste is gekozen. Dit is voor hem een beginselvraag. Hij gelooft in de kracht en werking van de Heilige Geest. De Heilige Geest moet het woord hebben en niet een college van mensen. Als het erop aankomt, moet de betrokkene zelf in het diepst van zijn geweten de consequenties trekken onder leiding van de Heilige Geest. Bovendien moet iemand sterk staan om toch te blijven als de kerk haar eindoordeel te kennen gegeven heeft.¹³⁹⁰

Vink antwoordt hierop dat dit half werk is. We zouden dan de wonderlijke figuur kunnen krijgen dat iemand wiens prediking en onderricht zijn veroordeeld als afwijkend van het belijden van de kerk, de mogelijkheid wordt gelaten om toch met dit veroordeelde prediken en onderwijzen verder te gaan. In de tweede plaats moeten we beseffen dat er wel vaak gezegd wordt dat de judiciële tucht barmhartiger is, maar dit valt te bezien. In wat voor positie komt zo'n veroordeelde terecht binnen zijn kerkenraad en zijn gemeente? Wat voor positie en mogelijkheden heeft hij dan nog? In de derde plaats heeft Bakker gesproken over de onfeilbaarheid van de kerk. Bakker moet echter de aard van dit oordeel in de gaten houden. Er wordt geen oordeel uitgesproken over onchristelijkheid, maar hier wordt uitsluitend geconstateerd een afwijken van het belijden van onze kerk.¹³⁹¹ Wagenaar onderstreept dat men bijvoorbeeld iemand die een roomse leer aanhangt niet kan laten doorwerken. De ontheffing is dan de enige consequentie.¹³⁹²

Er komt op advies van de centrale commissie van rapport zelfs een toevoeging, namelijk dat de predikant die in de beslissende fase van het opzicht is gekomen zich moet onthouden van alle aan het ambt verbonden werkzaamheden.¹³⁹³ Ook komt er een toevoeging die binnen het geheel een plaats geeft aan de kerkenraad en aan de classis.¹³⁹⁴ Nog weer later wordt in ord. 11-6 bij de tuchtmaatregelen zelfs toegevoegd *'uitsluiting uit de gemeenschap der kerk met gebruikmaking van een der daartoe bestemde formulieren uit het dienstboek der kerk.*¹³⁹⁵

Om te voorkomen dat er direct na het aannemen van de nieuwe kerkorde een 'ketterjacht' zal ontstaan, heeft de commissie voor de kerkorde ook een overgangsbepaling geformuleerd waarbij de provinciale kerkvergaderingen wel een voorlopig oordeel kunnen uitspreken, maar er geen tuchtuitspraken worden gedaan. Overgangsbepaling 228 is als volgt geformuleerd: 'Ten einde de Kerk de gelegenheid te geven zich op de rechte wijze

¹³⁸⁸ *Handelingen 1948*, 186.

¹³⁸⁹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1341.

¹³⁹⁰ *Handelingen 1949*, 289v.

¹³⁹¹ *Handelingen 1949*, 290.

¹³⁹² *Handelingen 1949*, 291.

¹³⁹³ *Handelingen 1949*, 292.

¹³⁹⁴ *Handelingen 1949*, 304.

¹³⁹⁵ *Handelingen 1949*, 980.

voor te bereiden op de uitoefening van haar opzicht over de dienst des Woords en de catechese treedt het bepaalde in de artt. 15-17 van ord. 11 in werking op 1 januari 1960.¹³⁹⁶ Hierbij speelt ook nog een voorstel mee om in een gemeente waar tegen de leer van de predikant zodanig ernstig bezwaar is, dat eigenlijk de tucht zou moeten worden toegepast, het breed moderamen van de provinciale kerkvergadering de bevoegdheid krijgt onder goedkeuring van het breed moderamen van de generale synode een zogenaamd 'nevenpastoraat' in te laten stellen. Anders gaat in die lange tijd een stuk kerkopbouw verloren.

Van Veenen heeft moeite met dit voorstel. De justitiële en judiciële leertucht komen wel heel ver uit elkaar te liggen. Men laat een predikant die de fundamenten van de kerk aantast nog jaren in zijn ambt staan. Dit maakt het judicium krachteloos.¹³⁹⁷ De voorzitter wijst erop dat nu eerst ongeveer tien jaar de kerkvisitatie moet kunnen werken.¹³⁹⁸

Poldervaart heeft ernstige bezwaren tegen een alleen maar judiciële leertucht. Bij ontzetting uit het ambt gaat het om meer dan een kleinigheid. Als de kerk iemand niet meer waardig acht de kudde van Christus te weiden en hem toch toestaat door te gaan de schapen te misleiden, dan komt de eer van God in het geding en het heil van de gemeente. De tucht dient om de gemeente te bewaren. Hij voelt wel voor uitstel, maar daarna zal men dit biddend moeten wagen.¹³⁹⁹

Zeydner is tegen het nevenpastoraat. Hij vindt tevens dat men zich moet afvragen waarom een uitstel van tien jaar voor de justitiële leertucht wordt gevraagd. Men mag niet barmhartig zijn voor de predikant en onbarmhartig voor de gemeente. Hij vindt het een beter argument dat justitiële leertucht alleen maar kan plaatsvinden als de organen functioneren, zoals in een Christusbelijdende kerk hoort. 'Het is onjuist een kerk die zolang tuchteloos leefde ineens te stellen voor de taak van de justitiële tucht. Het uitstel is dus meer met het oog op de kerk, dan op de betrokkenen nodig. Na tien jaar moet de kerk tucht de consequentie nemen van de keuze die ze deed. Als iemand door een judiciële tucht wordt getroffen, kan de betrokkene zich bekeren, of zien, dat er in de kerk geen plaats voor hem is. Hij heeft dan tien jaar de tijd om een andere staat des levens te zoeken. Men kan niet zeggen, dat de thans dienstdoende predikanten het recht hebben zonder meer in het ambt te blijven. De beste oplossing is daarom de judiciële rechtspraak tien jaar uit te stellen en nevenpastoraat alleen als de Kerkeraad dit zelf wenst.'¹⁴⁰⁰

Kievit acht het het beste de zaak zo te zien dat de procedure van artt. 14 en 15 haar gang gaat, doch dat de kerk zich de eerste vijf jaren zowel van judiciële als van justitiële tucht onthoudt. Deze periode zou later met vijf jaar kunnen worden verlengd. Na tien jaar kunnen dan de procedures volgen van de judiciële en justitiële tucht.¹⁴⁰¹ Gravemeyer voelt veel voor dit voorstel. Het gesprek kan dan voortgang hebben. Het kan mogelijk zijn dat een predikant opeens dingen gaat propageren die in lijnrechte strijd zijn met het Evangelie. Dit moet dan op een kerkordelijke weg gezegd kunnen worden. 'Maar dan zal er ook wel een weg zijn om dwars door de Kerkorde heen te lopen.'¹⁴⁰² Het voorstel Kievit wordt aangenomen met daarbij een nieuwe formulering van lid 6 dat de generale synode de

¹³⁹⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 169.

¹³⁹⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 169.

¹³⁹⁸ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 170.

¹³⁹⁹ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 171.

¹⁴⁰⁰ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 173.

¹⁴⁰¹ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 173v.

¹⁴⁰² *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 175.

mogelijkheid geeft een conclusie te stipuleren.¹⁴⁰³ 'Ds. Kievit besluit zijn eigen voorstel te amenderen en de periode op 10 jaar te stellen.'¹⁴⁰⁴ Later wordt op voorstel van de classicale vergaderingen van Brielle en Assen ook de mogelijkheid opgenomen: 'Wanneer de generale synode als haar inzicht kenbaar maakt, dat de ingebrachte bezwaren tegen verkondiging en onderricht van de predikant inderdaad gegrond zijn, kan deze predikant aan de synode verzoeken van zijn ambt ontheven te worden, in welk geval de overgangsbepalingen 241 en 242 ook op hem van toepassing zullen zijn.' Dit voorstel wordt door de generale synode aanvaard.¹⁴⁰⁵

Bij de stemadviezen voor de eindstemming komt Boenders op het punt van de leertucht terug. Bij hoofdstuk IV van de algemene beschouwingen over ord. 11 en de daarbij behorende overgangsbepalingen had Boenders al uitgesproken het uitermate gevaarlijk te vinden, wanneer nu reeds getracht wordt een uitspraak te doen over de leer.¹⁴⁰⁶ In zijn stemadvies zegt hij grote moeite te hebben met ord. 11. Hij citeert hierbij uit een artikel van Moulijn in *Kerk en wereld* (het orgaan van de vrijzinnig hervormden): 'Een ieder, die voor deze Kerkorde stemt, laadt de verantwoordelijkheid op zich, dat verschillende collega's in moeilijkheden komen en de Kerk zullen moeten verlaten.'¹⁴⁰⁷

Te Winkel spreekt de tegenovergestelde zorg uit, namelijk 'dat het in onze Kerk nooit tot de rechte tuchtoefening zal komen, gelet op de ontelbare barrières, die nodig zijn, zowel ten aanzien van de levenstucht als van de leertucht.'¹⁴⁰⁸ Hij zou niet graag terug willen naar de richtingenstrijd, maar daarin ging het wel om de waarheid van het Evangelie. Het zou hem bedroeven als nu 'onder een andere naam en in een andere geest onze Kerk de richting uitging uit het begin der vorige eeuw, toen de tolerantie zich zo breed maakte, dat men alles kon gedogen.'

15.6.8.1. Wijzigen van belijdenisgeschriften en indienen van een gravamen

Poldervaart heeft Harkema er bij zijn amendement van 'in overeenstemming met' op gewezen dat het gevolg zou kunnen zijn dat de kerk misschien de belijdenisgeschriften zou willen gaan veranderen. Bij 'in gemeenschap met' blijven de belijdenisgeschriften van de kerk gehandhaafd en kan er met een beroep op de Heilige Schrift getuigd worden.

Bij de laatste alinea van art. X neemt Harkema het amendement van de Gereformeerde Bond over: 'Bezwaren inzake het belijden der kerk kunnen door lidmaten onder beroep op Gods Woord en de belijdenis worden voorgelegd aan het oordeel der kerk, die zich daarover uitspreekt. Bezwaren tegen de belijdenis kunnen worden ingediend met beroep op Gods Woord.'¹⁴⁰⁹

Harkema vindt dat de vraag van de plaats van de belijdenisgeschriften toch wel summier is afgedaan. Hij wil graag het oordeel over de gedachte van het amendement horen. Van Ruler heeft als bezwaar dat de uitdrukking 'de belijdenis der kerk' zo een betekenis krijgt die ze in de kerkorde niet heeft. Het belijden zou zó alleen het actuele belijden zijn. In ord. 11 zijn de gravamina tegen het belijden der kerk geregeld. Hierop vraagt Harkema of bij het gaan in de weg van het belijden van de kerk, behalve beroep op Gods Woord ook een

¹⁴⁰³ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 177v.

¹⁴⁰⁴ *Handelingen 1950/1951*, dl. I, 178.

¹⁴⁰⁵ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1681v.

¹⁴⁰⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1629.

¹⁴⁰⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1841.

¹⁴⁰⁸ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1846.

¹⁴⁰⁹ *Handelingen 1948*, 168.

beroep op de belijdenis mogelijk is. Als Van Ruler dit bevestigt, trekt Harkema zijn amendement in.

Bij de behandeling in tweede lezing deelt de centrale commissie van rapport mee dat de commissie niet tot eenstemmigheid kon komen over de vraag om in plaats van 'lidmaten' te lezen 'leden'. Het artikel wordt in oorspronkelijke lezing gehandhaafd, zodat het indienen van bezwaren tegen het belijden der kerk alleen is voorbehouden aan lidmaten van de Nederlandse Hervormde Kerk.¹⁴¹⁰

In ord. 11, artt. 14 en 15 wordt het indienen van een gravamen nader uitgewerkt. Bij de behandeling ervan stelt De Lange voor dat ook een beroep op de belijdenis mogelijk moet zijn, omdat het artikel alleen spreekt over 'onder beroep op het Woord Gods'. De Geer wijst erop dat indien bezwaren op het Woord van God gegrond zijn, ook de belijdenis in het midden zal kunnen worden gebracht.¹⁴¹¹ Van Ruler voegt hieraan toe dat achter art. 14 art. X van de kerkorde moet worden gezien. Bij het belijden horen de belijdenisgeschriften. Dit is de gemeenschap met de belijdenis der vaderen. Alles zal moeten en kunnen gebeuren met een beroep op het Woord van God. Men kan krachtens art. X zich beroepen op de belijdenisgeschriften als men bezwaren tegen een stuk actueel belijden heeft. Alleen zal men Schrift en belijdenis niet op één lijn behoren te stellen en zal de Schrift de eigenlijke norm behoren te zijn. Het belijden waarover art. 14 in de eerste alinea spreekt, is niet alleen het actuele belijden. Krachtens art. X kerkorde zit de gemeenschap met het belijden van de vaderen erin.

Bij zijn stemadvies voor de eindstemming zegt Boer dat vanwege de redactie van art. X de kerkrechtelijke functie van de belijdenis is prijsgegeven. In Dordrecht reviseerden immers alleen zij de belijdenis die één waren met de belijdenis en het daarna er ook mee eens waren. Tegen de belijdenis konden te allen tijde ook gravamina worden ingediend. Nu staat de mogelijkheid tot het gravamen open zonder dat men het in de hoofdzaken eens is.¹⁴¹²

15.6.8.2. Een discussie over het indienen van gravamina

Het adres van het Hervormd-Gereformeerd Verband van ambtsdragers in de Nederlandse Hervormde Kerk, waarvan ik in paragraaf 15.6.4.3 de eerste vraag over 'in gemeenschap met' ter sprake bracht, bevat ook twee vragen over het indienen van gravamina:

2. Acht de Generale Synode het niet haar roeping, dienaren des Woords, wanneer zij in woord en geschrift belijden dat, wat in strijd is met het gecodificeerde belijden der Kerk in haar belijdenisgeschriften, ernstig te wijzen op hun kerkelijke verantwoordelijkheid, om hun gravamen tegen de belijdenis in de daartoe in de Kerkorde aangewezen weg in te dienen?
3. Acht de Synode het niet een zaak van kerkelijke orde en fatsoen, dat bedoelde dienaren tot tijd en wijle, waarop de Kerk over deze gravamina zich zal hebben uitgesproken, daarover zwijgen in de uitingen van hun ambtsbediening en van hun publicaties in de officiële en semi-officiële kerkelijke pers?¹⁴¹³

In het conceptantwoord antwoordt de synode op vraag 2 dat het vanzelf spreekt dat de generale synode naleving van de ordinantie inzake het indienen van een gravamen nood-

¹⁴¹⁰ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1323v.

¹⁴¹¹ *Handelingen 1949*, 454.

¹⁴¹² *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1851.

¹⁴¹³ *Handelingen 1953/1954*, 291v.

zakelijk acht.¹⁴¹⁴ Tegelijk wordt eraan toegevoegd dat de generale synode betwijfelt of de gezondmaking van de kerk er wel door gediend zou zijn als de zaak uit de genoemde ordi-
nanties zou worden toegepast op de wijze zoals deze het verband voor ogen staat. De
ziekte van de kerk is erger dan het verband het verwoordt. Het indienen en behandelen
van gravamina kan dan alleen het enige of althans voornaamste middel zijn waardoor de
kerk bij haar belijdenis bewaard wordt, indien het kerkelijke leven geregeld en normaal
functioneert. De Nederlandse Hervormde Kerk heeft echter sinds 1618/1619 niet normaal
gefunctioneerd. Tot 1945 werd er sinds 1619 geen generale synode meer gehouden. Wat
in een normaal kerkelijk leven langs de weg van het indienen van gravamina tot uiting zou
moeten komen, kwam sinds 1618/1619, en vooral in de negentiende eeuw, op ongeor-
dende wijze tot openbaring. Hierdoor ontzong heel de kerk aan de belijdenis.¹⁴¹⁵

Op het tijdstip dat de generale synode de kerkorde vaststelde, was zij zich wel bewust dat
er bijzondere wegen moesten worden ingeslagen om de kerk terug te brengen tot de
gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en zij wendde daartoe ernstige pogingen aan. Als
voorbeelden worden genoemd de vele besprekingen in de officiële en semi-officiële
kerkelijke vergaderingen, de bemoeienis van de kerkvisitatoren, de behandeling van het
geschrift *Fundamenten en Perspectieven*, de instelling van een commissie voor het
richtinggesprek, die de opdracht kreeg een herderlijk schrijven samen te stellen over deze,
de fundamenten van de kerk rakende zaak.

Bij de eerste bespreking op 11 juli 1953 brengt Roscam Abbing naar voren dat het naar zijn
mening goed zou zijn als er gravamina tegen de belijdenis zouden worden ingediend. Dit
zal de kerk met haar neus op de belijdenis drukken. Dan wordt het duidelijk of de belijde-
nisgeschriften ongewijzigd moeten blijven, ook al heeft men een ander inzicht in de
Bijbelse boodschap gekregen.¹⁴¹⁶ In deze trant spreekt Roscam Abbing opnieuw tijdens de
tweede behandeling op 1 oktober 1953. Hij zou graag een gravamen ingediend zien dat de
generale synode aanleiding tot bezinning zal geven. Dan zal ook de functie van de belijde-
nisgeschriften duidelijker worden.¹⁴¹⁷ Rasker zegt blij te zijn met deze opmerking, omdat
deze de bedoeling heeft belangrijke vragen omtrent het belijden langs kerkelijke weg te
behandelen. Dan komt de zaak in beweging. Persoonlijk is hij van mening dat het er dan
niet om gaat de codex van de belijdenis te reviseren. Het is dan beter een nieuwe verkla-
ring af te geven.¹⁴¹⁸

15.6.9. Een nieuw leerboek

Tijdens de behandeling van de kerkorde in tweede lezing blijkt op verschillende plaatsen
dat *Fundamenten en Perspectieven* in de kerk in bespreking is. Zo geeft Boer alvast zijn
reactie: "'Fundamenten en Perspectieven" is een ontzaglijke verschraling van de belijdenis
der vaderen.¹⁴¹⁹ Hij denkt onder andere aan de historiciteit van de val, de distantie van de
heilsfeiten, het niet spreken over de Heilige Schrift.

Bij de stemadviezen voor de eindstemming komt Boer nog een keer terug op *Fundamen-
ten en Perspectieven* 'dat meer en meer wordt geacht in gemeenschap met de belijdenis

¹⁴¹⁴ *Handelingen 1953/1954*, 293.

¹⁴¹⁵ *Handelingen 1953/1954*, 293.

¹⁴¹⁶ *Handelingen 1953/1954*, 296.

¹⁴¹⁷ *Handelingen 1953/1954*, 376.

¹⁴¹⁸ *Handelingen 1953/1954*, 376.

¹⁴¹⁹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1310v.

der vaders te zijn, terwijl het toch – bij al de nieuwe punten, die het aanstipt een ontzaglijke verschraving is van het reformatorisch belijden, zoals al in de discussies is geuit.¹⁴²⁰ Mulckhuysen zegt dat de kerk in *Fundamenten en Perspectieven* een proeve van belijden het licht deed zien waarin men binding aan Schrift en belijdenis ontweek, wat inderdaad een nieuw en zelfstandig spreken wil zijn.¹⁴²¹

15.7. Beantwoording van de onderzoeksvragen bij dit hoofdstuk

15.7.1. De volgorde van artt. VIII en X

De commissie voor de kerkorde kiest voor de volgorde van eerst art. VIII (apostolaat) en dan art. X (belijden), omdat zij kiest voor een apostolische volkskerk en dat vooral vanwege de secularisatie en de worsteling die ten aanzien van de overheid moet worden ingezet.

Bij de behandeling in eerste lezing in de synode is iedereen van de apostolaire taak doordrongen. Tegelijk zijn er twee stromingen. De ene meent dat een omkeren van de volgorde een terugdraaien is van de ontwikkelingen van de laatste jaren, de andere meent dat de vorming van een belijdende gemeente de vooronderstelling is van waarachtig apostolaat.

Gravemeyer en anderen noemen de volgorde beslissend voor de hele kerkorde. Christus staat in art. VIII voorop: de Christusbelijdende volkskerk.

15.7.2. Art. VIII

In de commissie voor de kerkorde groeit art. VIII naar de latere vorm. Israël, het werk van de zending, het getuigenis tegenover overheid en volk en de arbeid aan de herkerstening en reformatie van ons volk krijgen alle hun plaats. Op de volgorde heeft Van Ruler grote invloed gehad. Het apostolaat krijgt ook een plaats in art. XVI over de catechese, waar de roeping van de kerk geformuleerd wordt tegenover de jeugd die door de catechese niet bereikt wordt.

Haitjema zet later in de vergadering met leidinggevendende figuren uit de kerk uiteen dat het apostolisch-missionaire motief hoe langer hoe meer een kristallisatiepunt voor de kerkorde werd. Hij zegt namens de commissie voor de kerkorde dat het niet alleen gaat om winnen van zielen voor het Evangelie, maar ook om het beslag van Gods Woord op heel de wereld, opdat daar de levensorde naar Gods gebod bewaard worde. Zo biedt het motief uitzichten op de theocratie.

Bij de behandeling in de synode zegt Van Ruler dat het begrip apostolaat nodig is om de drie categorieën (gesprek met Israël, zending en kerstening) onder één noemer te brengen. Op de vraag van L. Kievit naar een bevoegde uitleg van het begrip apostolaat komt geen eenduidig antwoord. Miskotte distantieert zich van de uitleg van Van Ruler.

15.7.3. Art. X

15.7.3.1. Art. X in de commissie

De werkorde heeft in art. I de richting voor de nieuwe kerkorde principieel aangegeven met de geveulgelde uitdrukking dat de synode tot taak heeft een nieuwe kerkorde voor te

¹⁴²⁰ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1852.

¹⁴²¹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1857.

bereiden 'in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en staande op de bodem der belijdenisgeschriften'.

In het ontwerp van Wagenaar wordt erover gesproken dat de kerk in een geloofsbelijdenis de samenvatting neerlegt van haar algemeen christelijk geloof. Het gaat Wagenaar niet om een nieuw belijden, maar een *opnieuw* belijden in een nieuwe context. De commissie stemt in grote mate overeen dat het maken van een nieuwe geloofsbelijdenis niet als opdracht in dit artikel geformuleerd moet worden.

De commissie rekent onder de belijdenisgeschriften de oud-christelijke symbolen, de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels. In de loop van het proces is omwille van de Waalse Reünie ook de Catechismus van Genève toegevoegd.

De relatie tussen de kerk en de belijdenisgeschriften wordt geformuleerd als 'in gemeenschap met het belijden der vaderen en in verantwoordelijkheid voor het heden doet de kerk belijdenis van de openbaring van de drie-enige God.' Hiermee wordt de band met de hele belijdenis aangegeven. De kerk moet blijven 'in de weg van het belijden van de kerk'. Van de belijdenis wordt tevens gezegd dat deze geput is uit de Heilige Schrift. De Heilige Schrift is de enige bron van de prediking en als regel van het geloof de laatste norm voor het zuivere belijden van de kerk.

Bij de belijdenis komt ook de tucht ter sprake. De commissie is van mening dat de kerk leertucht behoeft, maar er niet op uit is. Met name Van Ruler heeft benadrukt dat er iets moet komen van opzicht en tucht. De commissie besluit de ambten, vergaderingen, organen en bedieningen te binden zich met al hun spreken en handelen te bewegen in de weg van het belijden. Bij het kerkordeartikel over het opzicht kiest de commissie ervoor om te spreken over de middelen van kerkelijke tucht. De proponentformule wordt verbonden met art. X. De kerkorde spreekt over het opzicht over de dienst des Woords en de catechese en het opzicht over belijdenis en wandel der leden. Tuchtwaardig wordt datgene wat de fundamente van de kerk aantast. De tucht groeit in de commissie van juridisch naar justitieel. In een overgangsbepaling wordt geregeld dat de kerk de eerste tien jaren niet tot ontheffing uit het ambt zal overgaan. De kerk moet eerst de tijd krijgen om te leren belijden.

De lidmaten van de kerk krijgen de ruimte om bezwaren tegen het belijden van de kerk in te dienen. Dit omvat ook de belijdenisgeschriften in de vorm van een gravamen. De commissie ziet de noodzaak dat de kerk zich gaat bezinnen op de inhoud van de belijdenis middels een nieuw leerboek en dient hiertoe een verzoek bij de synode in. In maart 1946 wordt door de commissie een subcommissie benoemd. Een en ander leidt tot het geschrift *Fundamenten en Perspectieven* dat in mei 1949 in de synode behandeld wordt. De synode doet het als een proeve van belijden aan de kerk toekomen. Het geschrift heeft als doel de kerk op weg te helpen naar de eenheid van geloof en prediking.

15.7.3.2. Art. X in de generale synode

Bij de eerste behandeling van art. X in de generale synode blijkt er vrees voor nieuw belijden te zijn. Vanuit de commissie wordt geantwoord dat het 'telkens opnieuw belijden' niet verstaan moet worden als nieuw belijden, maar steeds opnieuw belijden.

Over de opsomming van de belijdenisgeschriften blijkt er geen enkele discussie te zijn. De Catechismus van Genève wordt ook opgenomen.

De formulering 'in gemeenschap met' wordt door verschillende leden opgevat als een nieuw 'quia/quatenus'. Vanuit de commissie wordt aangegeven dat het 'in overeenstemming met' zwakker is. Het gaat om een voortdurend deelhebben. 'Gemeenschap' omvat

meer dan 'overeenstemming'. De formulering wordt met algemene stemmen aangenomen. Hetzelfde geldt van het zich bewegen 'in de weg van het belijden der kerk'. Dit slaat op het hele belijden van de kerk.

Bij de behandeling in tweede lezing komt 'in gemeenschap met' opnieuw in discussie. Dit blijkt gevolg te zijn van diverse discussies in en buiten de synode en met name van de publicatie van D. Bakker die in een brochure heeft aangegeven hoe hij als vrijzinnige deze woorden interpreteert. Opnieuw komt er een amendement om 'en in overeenstemming met' toe te voegen. Het wordt met zeven stemmen voor verworpen. Leden van de Gereformeerde Bond zijn bevreesd dat de band aan de belijdenis losser is gemaakt. In 1953 antwoordt de generale synode op een schrijven van het Hervormd-Gereformeerd Verband van ambtsdragers in de Nederlandse Hervormde Kerk dat de generale synode geen enkel bezwaar heeft om te verklaren dat 'in gemeenschap met' impliceert 'in overeenstemming met' als met het laatste wordt bedoeld een binding door het getuigenis van de Heilige Geest aan de religie van de belijdenis.

In de generale synode wordt uitgelegd dat 'de zelfopenbaring van de drie-enige God' bedoeld is als genitivus subjectivus, dus de openbaring *van* de drie-enige God. De hele waarheid is in het geding.

Bij de stemadviezen voor de eindstemming blijkt bij diverse hervormd-gereformeerde synodeleden zorg te bestaan over 'de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift' en over de binding aan de belijdenis.

Bij de behandeling van de tucht wordt de tucht uitgebreid naar de leden. De uitdrukking 'het aantasten van de fundamenten der kerk' wordt nader ingevuld door de toevoeging 'doordat het de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift uitsluit en doordat het de gemeenschap met de belijdenis der Vadersen verbreekt.'

Bij de behandeling van art. XX over het opzicht wordt de fundering in de barmhartigheid Gods uitgebreid door de toevoeging 'geschiedt tot eer van God, tot bewaring van de gemeente en tot behoud van hen, die dwalen.'

Bij de behandeling van de ordinantie wordt uit vrijzinnige hoek geprobeerd de tucht van justitieel terug te draaien naar judicieel. De synode volgt Bakker niet. Anderzijds wordt op voorstel van de gereformeerdebonder L. Kievit meer ruimte gecreëerd. Hij stelt voor dat de kerk zich de eerste tien jaren van judiciële en justitiële tucht zal onthouden om de kerk eerst de gelegenheid te geven het gesprek aan te gaan over het belijden en de organen de gelegenheid te geven te gaan functioneren. Dit gaat verder dan de door de commissie geformuleerde overgangsbepaling dat de eerste tien jaar niemand van zijn ambt ontheven zal worden, terwijl de provinciale kerkvergaderingen wel een voorlopig oordeel kunnen uitspreken. Het voorstel van Kievit raakt zowel het zich onthouden van justitiële alsook van judiciële tucht.